

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ

РАВЛІНКО ЗОРЯНА ПЕТРІВНА

УДК 658.14:65.012.8

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ БЕЗПЕКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Спеціальність 21.04.02 – економічна безпека
суб'єктів господарської діяльності

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Львів – 2025

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий консультант доктор економічних наук, професор
МЕЛЬНИК Степан Іванович,
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
заступник декана факультету № 2
з освітньої та науково-дослідної діяльності

Опоненти: доктор економічних наук, професор
ІЛЯШ Ольга Ігорівна,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
професор кафедри економічної кібернетики

доктор економічних наук, професор,
заслужений працівник освіти України
ШАУЛЬСЬКА Лариса Володимирівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри економіки підприємства

доктор економічних наук, професор
ФЛЕЙЧУК Марія Ігорівна,
Львівський торговельно-економічний університет,
професор кафедри маркетингу

Захист відбудеться 7 лютого 2025 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.04 у Львівському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ за адресою: 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. В. Гобела

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Інтенсивність торгівлі є одним із важливих індикаторів, що характеризують соціально-економічні процеси в країні та відповідність світовим тенденціям розвитку. Водночас діяльність торгових підприємств визначається низкою типових і новітніх викликів у формі високої конкуренції через порівняно низький бар'єр входження нових учасників ринку, залежності від динамічності політичних, соціальних та економічних процесів, результативності роботи національних товаровиробників та купівельної спроможності населення, що вимагає повсякчасного зосередження на вирішенні усіх поточних, тактичних і стратегічних завдань з позиції підтримання необхідного рівня бізнесу. Загалом актуальною є безпекова діяльність у межах кожного торговельного підприємства для провадження бізнесу й досягнення поставлених цілей попри суттєвість впливу зовнішніх і внутрішніх факторів. Ключовим є те, що параметри такої діяльності є відмінними порівняно з промисловістю та іншими секторами національної економіки. Попередні напрацювання, які зводилися до фізичного захисту товару, перевірки контрагентів, відстеження зміни попиту й цінових коливань тощо, втрачають актуальність на фоні збільшення втрат від атаки на комп'ютерну систему з метою викрадення особистих даних основних партнерів і знищення конфіденційних відомостей, махінацій із платіжними системами, прогалинами у створенні цікавого контенту для цільових аудиторій постійних або потенційних клієнтів та інших обставин виникнення новітніх загроз.

Останнє десятиліття ознаменувалося максимальним пришвидшенням соціально-економічних процесів із складнопрогнозованим перебігом подій в короткій перспективі. COVID-19 і воєнні дії, як фактори короткострокової дії, та збільшення частки цифрової економіки, зокрема за рахунок поширення електронної торгівлі, в цілому кардинально змінюють торговельно-технологічний процес функціонування підприємств оптової та роздрібно торгівлі, що суттєво знижує результативність застосування набутого раніше досвіду безпекової діяльності. Осучаснення засад здійснення безпекової діяльності стає необхідним і життєво важливим завданням, від виконання якого залежить спроможність торговельних підприємств забезпечувати реалізацію товарів українського виробництва і на високому рівні задовольняти потреби споживачів.

Важливість розроблення теоретико-методологічних засад безпекової діяльності торговельних підприємств із формуванням підґрунтя для їх активного практичного застосування визначається як складною поточною ситуацією в національній економіці, так і тенденціями, що домінують у країнах-лідерах економічного розвитку. Післявоєнне відновлення національної економіки очікувано буде супроводжуватися посиленням конкурентного тиску з боку іноземних компаній, а відтак важливим є завчасне формування такої теоретичної основи, яка дасть змогу українським торговельним підприємствам

вижити та створити необхідні й достатньою мірою безпечні умови для розвитку попри високу турбулентність змін.

Здійсненню безпекової діяльності багато уваги досі приділяють вітчизняні і закордонні вчені, зокрема: Г. Аніловська, О. Білорус, І. Бінко, Н. Вавдіюк, З. Варналій, О. Власюк, Т. Васильців, В. Гесць, З. Герасимчук, Л. Гнилицька, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Захаров, О. Іляш, Д. Ковальов, Г. Козаченко, М. Копитко, О. Ляшенко, В. Мартинюк, С. Мельник, І. Мігус, І. Мойсеєнко, В. Мунтіян, С. Мочерний, В. Ортинський, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, Я. Пушак, І. Ревак, Є. Рудніченко, Т. Сухорукова, Р. Тринько, М. Флейчук, В. Франчук, Л. Шаульська, Л. Шемаєва, Т. Шира, В. Шлемко, В. Шликов та інші.

Віддаючи належне науковій і практичній значущості праць учених, слід зазначити, що у сучасній науковій літературі й практиці господарювання ще недостатньо досліджені важливі питання безпекової діяльності торговельних підприємств, зокрема потребують уваги питання виявлення, недопущення та ліквідації загроз і більш ефективного використання нових можливостей, які виникають під час переходу від традиційної моделі торгівлі до електронної. Сучасні наукові розвідки також не спрямовані на розгляд передумов і засад здійснення інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств завдяки покращення ресурсного забезпечення та розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення, зважаючи на пріоритетність відстеження активності суб'єктів зовнішнього середовища.

Наукова проблема дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробленні методологічних засад безпекової діяльності торговельних підприємств.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з планами наукових досліджень Львівського державного університету внутрішніх справ «Економічна безпека соціально-економічних систем: проблеми теорії та практики» (номер державної реєстрації 0121U112498), в якій розроблено технологію оцінювання результативності безпекової діяльності торговельного підприємства, та Української академії друкарства «Моделювання механізмів управління економічною безпекою підприємства» (2013–2023, номер державної реєстрації 0113U008320), в якій авторка розробила організаційно-економічний механізм управління безпековою діяльністю торговельних підприємств.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розроблення концептуальних, теоретико-методологічних і методико-прикладних засад безпекової діяльності торговельних підприємств.

Досягнення обраної мети обумовило необхідність вирішення таких *завдань*:

- уточнити понятійно-термінологічний апарат безпекової діяльності;
- сформулювати методологічний базис безпекової діяльності підприємства;
- обґрунтувати науково-практичні засади управління безпековою діяльністю підприємства;

- розробити модель часової трансформації умов функціонування та засад здійснення безпекової діяльності торговельними підприємствами;
- удосконалити методологічні засади формування та розвитку системи управління безпековою діяльністю торговельних підприємств;
- сформувати науково-практичний підхід до створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств;
- запропонувати теоретико-практичний підхід до визначення важливості покращення інструментів обліково-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств;
- розробити технологію оцінювання результативності безпекової діяльності торговельного підприємства;
- удосконалити організаційно-економічний механізм управління безпековою діяльністю торговельних підприємств;
- сформувати науково-методичні засади оцінювання забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств;
- створити теоретико-методологічне підґрунтя для інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства;
- розробити соціально-економічний механізм мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств;
- сформувати методологічний підхід до оцінювання ефективності механізму мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства.

Об'єкт дослідження – процес безпекової діяльності торговельних підприємств.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні та методичні засади безпекової діяльності торговельних підприємств.

Методи дослідження. В основу методології дисертаційної роботи покладено системний підхід, у межах якого застосовано такі методи: *індукції та дедукції, порівняння і систематизації* – для дослідження сутнісних характеристик та еволюції базових понять дисертаційної роботи; *аналізу та синтезу* – під час аналізування діяльності торговельних підприємств; *статистичного аналізу* – для встановлення детермінантів реалізації безпекової діяльності в умовах торговельних підприємств; *непараметричні статистичні* – для уточнення тенденцій в трансформації умов функціонування та засад здійснення безпекової діяльності торговельних підприємств; *анкетування та експертного аналізу* – для розроблення ключових позицій технології оцінювання результативності безпекової діяльності торговельного підприємства; *моделювання* – для побудови моделі управління безпековою діяльністю підприємства, створення моделі часової трансформації умов функціонування та засад здійснення безпекової діяльності торговельними підприємствами, формування та розвитку системи управління безпековою діяльністю торговельного підприємства, структуризації інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельного

підприємства, деталізації інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельного підприємства; *багатокритеріального вибору альтернатив на основі нечіткого відношення переваги* – для визначення важливості покращення інструментів обліково-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств; *BOCR* – для оцінювання забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств; *функціонального моделювання IDEF0* – для встановлення етапності інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства; *морфологічного аналізу* – для уточнення понятійно-категоріального апарату за проблемою; *формування комплексних оцінок* – під час оцінювання ефективності механізму мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства; *графічний* – під час наочного подання теоретичного та методичного матеріалу; *абстрактно-логічний* – задля теоретичних узагальнень і висновків дослідження.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, офіційні матеріали Державної служби статистики України, звітність і первинна документація торговельних підприємств, результати опитування експертів серед провідних фахівців торговельних підприємств, науковців і представників органів державної влади, довідкові та інформаційні видання, праці вітчизняних та іноземних науковців і практиків, Інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад і методичних основ безпекової діяльності торговельних підприємств, розробленні науково-практичних рекомендацій прикладного спрямування, а саме:

вперше:

– сформовано науково-методичні засади оцінювання забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств, які спираються на застосування методу BOCR, що дозволило, з огляду на поточну безпекову ситуацію та специфіку функціонування торговельних підприємств (стосовно масштабів діяльності та домінування традиційної чи електронної моделі торгівлі), охарактеризувати кадрове, інформаційно-аналітичне, структурно-функціональне та технічне забезпечення за встановленими критеріями (Benefits, Opportunities, Costs, Risks) щодо пріоритетності для суб'єктів безпеки і проблемності у задоволенні таких потреб та на основі цього сформувати аналітичну основу для осучаснення засад провадження безпекової діяльності;

– сформовано теоретико-методологічне підґрунтя інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства, яке, завдяки застосуванню методу функціонального моделювання IDEF0, визначає зміст й етапність реалізації комплексу заходів, які сприяють розвитку розумових здібностей з метою генерування й ефективного застосування знань, а також покращення технологічного базису, що в сукупності сприяє посиленню інтелектуальної активності учасників безпекового процесу із виконанням ними на якісно

вищому рівні завдань з підтримання економічної безпеки підприємства для розвитку й реалізації економічних інтересів;

– розроблено соціально-економічний механізм мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств, який орієнтований на ліквідацію протиріч в економічних і соціальних інтересах та стимулювання (на підставі застосування комбінації матеріальних і нематеріальних стимулів відповідно до внутрішніх мотивів суб'єктів і об'єктів безпеки) до самомотивації й мотивації до обміну знаннями, що загалом створює сприятливі умови для осучаснення необхідних знань провадження безпекової діяльності на підставі врахування фактичних потреб і відповідних мотивів усіх учасників безпекового процесу;

– сформовано методологічний підхід до оцінювання ефективності механізму мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства, який, на підставі методології формування комплексних оцінок, передбачає: послідовне виконання формальних та експертних процедур стосовно узагальнення оцінок за групами методів стимулювання; оцінювання ефекту від застосування агрегованих методів; розрахунок інтегрального показника, що в результаті створює умови для зворотного зв'язку, який дозволяє уточнювати (коригувати) тактики й стратегії застосування методів стимулювання відповідно до реальної безпекової ситуації;

удосконалено:

– науково-практичні засади управління безпековою діяльністю підприємства, що, на відміну від існуючих, спираючись на результати визначення рівня флуктуацій основних показників діяльності підприємства («прийнятний», «помірний», «критичний»), передбачає застосування однієї із технологій, тобто «антисипативної», «адаптивної» або «антикризової», що дає змогу із максимальною ефективністю планувати й здійснювати безпекові заходи для протидії загрозам і створенню умов використання нових можливостей, які виникають через високу динамічність середовища функціонування;

– методологічні засади формування та розвитку системи управління безпековою діяльністю торговельних підприємств, відмінністю яких є уточнення складу та змісту основних складових такої системи (мета, принципи, функції, методи, технології, механізм управління, забезпечення (кадрове, інформаційно-аналітичне, структурно-функціональне, технічне)), що у сукупності із урахуванням специфіки діяльності торговельних підприємств та динамічної трансформації середовища їх функціонування вибудовує цілісне бачення етапності створення та умов розвитку задля забезпечення результативного виконання окреслених перед суб'єктами безпеки завдань;

– науково-практичний підхід до створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств, який відрізняється від відомих уточненими засадами задоволення інформаційних потреб суб'єктів безпеки та врахуванням типових і спеціалізованих бізнес-процесів торговельного підприємства, що стало

підставою для горизонтальної (інформаційна та аналітична складові) та вертикальної (підсистема нижчого порядку – обліково-аналітичне забезпечення) структуризації із конкретизацією змісту організаційного й функціонального етапів формування для спрощення практичного застосування в умовах будь-якого торговельного підприємства;

– теоретико-практичний підхід до визначення важливості покращення інструментів обліково-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств, особливістю якого є застосування методу багатокритеріального вибору альтернатив на основі нечіткого відношення переваги, що дало змогу, з огляду на вихідні умови щодо повноти задоволення інформаційних потреб суб'єктів безпеки та специфіку діяльності торговельних підприємств, визначити ті інструменти обліково-аналітичного забезпечення, що потребують максимальної уваги у покращенні через внесення змін у ресурсне забезпечення та коригування програми розвитку безпекової діяльності торговельного підприємства;

– технологію оцінювання результативності безпекової діяльності торговельного підприємства, яка відрізняється процедурою розрахунку інтегрального показника на основі врахування рівня одиничних індикаторів та визначення групових показників, які характеризують дієвість механізмів безпекової діяльності, якість системи управління безпековою діяльністю та ефективність активності суб'єктів безпеки, що в сукупності створює необхідну інформаційну основу для контролю за ходом безпекової діяльності та розроблення оперативних, тактичних і стратегічних заходів збільшення ефективності;

– організаційно-економічний механізм управління безпековою діяльністю торговельних підприємств, який, на відміну від відомих, передбачає здійснення керуючого впливу на об'єкти безпеки шляхом застосування актуальних на певний момент методів, способів, форм та інструментів у вигляді організаційної й економічної складових, забезпечують результативне виконання поставлених перед суб'єктами безпеки завдань;

набули подальшого розвитку:

– понятійно-термінологічний апарат безпекової діяльності шляхом уточнення змісту та встановлення взаємозв'язку між такими базовими поняттями, як «безпека», «економічна безпека держави», «національні інтереси», «стійкість економічної системи», «економічна безпека підприємства», «діяльність», що, на відміну від відомих, ґрунтується на логічно орієнтованій взаємообумовленості функціональних і сутнісних особливостей визначених понять і розвиває етимологічно-семантичну складову теоретико-методологічної бази безпекової діяльності торговельних підприємств;

– методологічний базис безпекової діяльності підприємства на основі системного та синергетичного підходів, який відрізняється цільовим спрямуванням заходів безпекової діяльності на підтримання динамічної рівноваги за рахунок гомеостазу і впорядкування хаосу, що формує необхідну підставу для відстеження й прогнозування флуктуацій, які є наслідками

суттєвості впливу дестабілізуючих факторів (ризиків і загроз), установлення моменту наближення до точки біфуркації та розроблення бажаних атракторів, завдяки чому відбувається підтримання стійкості й підконтрольності процесів і збереження цілісності підприємства як системи;

– модель часової трансформації умов функціонування та засад здійснення безпекової діяльності торговельними підприємствами, яка, порівняно з відомими, сформована на параметрах традиційної й електронної торгівлі, фактичного змісту процесів оцифрування, цифровізації та цифрової трансформації в умовах українських торговельних підприємств, що реалізуються під тиском технологічних й економічних змін і зміни інтересів споживачів, що дало змогу конкретизувати переваги й недоліки зростання частки електронної торгівлі та створити необхідну інформаційну базу для безпекової діяльності на випередження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні методико-прикладної бази безпекової діяльності торговельних підприємств. Сформульовані у дисертації окремі положення, висновки та пропозиції, отримані авторкою у процесі дослідження, використано у практичній діяльності:

ПП «Науково-виробниче підприємство «Завод техніки зв'язку і автоматики»» – із подальшим упровадженням організаційно-економічного механізму управління безпековою діяльністю торговельних підприємств. Відповідно до позиції здобувачки були відібрані результативні в умовах заводу організаційні та економічні елементи відповідного механізму, узгоджене застосування яких дозволило адаптувати підприємство до поточних умов ведення бізнесу (довідка від 01.11.2024 р. № 1101-1);

ПП «Троянда-Захід» і ТзОВ «Міксуймо разом» – використали надану здобувачкою інформацію щодо змін у діяльності торговельних підприємств за основними видами економічної діяльності у 2010–2022 рр. із чітким окресленням суттєвості впливу основних факторів, зокрема COVID-19 та воєнних дій. Розроблене інформаційне поле послугувало основою для корегування безпекової діяльності зазначених підприємств відповідно до фактичних змін зовнішнього середовища та подальшої прогнозованої трансформації торгівлі (довідка від 18.10.2024 р. № 156; довідка від 23.10.2024 р. № 66);

ТзОВ «Вівера груп» – із впровадженням теоретико-практичного підходу до покращення інструментів обліково-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств. Унесення змін, що пов'язані зі специфікою діяльності Товариства, з наступним практичним застосуванням підтвердило правильність зроблених дисертанткою розрахунків і стало підставою для посилення уваги до окремих складових обліково-аналітичного забезпечення. Це поліпшило інформаційне підґрунтя прийняття кожного рішення суб'єктами безпеки (довідка від 21.10.2024 р. № 120);

ПП «Технозахист» – використано розроблену здобувачкою технологію оцінювання результативності безпекової діяльності торговельного підприємства.

Завдяки чіткому алгоритму дій щодо оцінювання та наявності трьох складових (дієвість механізмів безпекової діяльності; якість системи управління безпековою діяльністю; ефективність активності суб'єктів безпеки), що передбачає розрахунок широкого переліку первинних індикаторів із наступним об'єднанням у групові показники та визначенням інтегрального показника, чому сприяють вагові коефіцієнти, які максимально враховують специфіку торгівлі й забезпечення безпеки в умовах відповідного суб'єкта господарської діяльності, стало можливим отримання інформації, яка слугує основою для внесення змін у безпекову діяльність ПП «Технозахист» (довідка від 01.11.2024 р. № 241101/1).

Теоретичні узагальнення, наукові розробки та методологічні положення дисертаційної роботи впроваджені в освітній процес і наукову діяльність, зокрема:

– при викладанні навчальних дисциплін «Основи безпекознавства», «Економіка підприємства та організація бізнесу», «Фінансова безпека» та «Бюджетно-податкова безпека», під час підготовки навчально-методичних і дидактичних матеріалів, а також рекомендовано їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти (акт впровадження в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ від 02.01.2024 р. № 01);

– для проведення подальших наукових досліджень із проблем: з'ясування параметрів історико-еволюційної трансформації безпекової діяльності; формування методологічного базису безпекової діяльності підприємств; розгляду науково-методичних аспектів управління безпековою діяльністю підприємства; створення інформаційної платформи об'єктивних детермінантів реалізації безпекової діяльності в умовах торговельних підприємств; побудови просторово-часової моделі трансформації умов функціонування та засад здійснення безпекової діяльності торговельних підприємств; розроблення методологічних засад формування та розвитку системи управління безпековою діяльністю торговельних підприємств; з'ясування науково-практичних аспектів створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств; розроблення науково-методичних засад оцінювання безпекової діяльності торговельних підприємств; моделювання впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на управління безпековою діяльністю торговельних підприємств (акт впровадження у наукову діяльність Львівського державного університету внутрішніх справ від 04.01.2024 р. № 2).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення і рекомендації, що виносяться на захист, одержані авторкою самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистого дослідження, що зазначено у переліку наукових праць. Матеріали та висновки з кандидатської дисертації в цій дисертаційній роботі не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та методологічні положення і результати наукового дослідження, викладені в

дисертації, обговорювалися та отримали позитивну оцінку на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні» (25–27 листопада 2021 р., м. Львів); VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні» (24–26 листопада 2022 р., м. Львів); XII Міжнародній науково-практичній конференції «Modern research in world science» (26–28 лютого 2023 р., м. Львів); III Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Russia-Ukraine war: consequences for the world» (2–3 березня 2023 р., м. Дніпро); Міжнародній науково-практичній конференції «Сталий розвиток економіки, суспільства та підприємництва» (27–28 квітня 2023 р., м. Івано-Франківськ); IX Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення» (25–27 травня 2023 р., м. Львів); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Modern problems of science, education and society» (14–16 серпня 2023 р., м. Київ); XII Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики» (8 вересня 2023 р., м. Одеса); IX Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні» (23–25 листопада 2023 р., м. Львів); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Modern problems of science, education and society» (6–8 листопада 2023 р., м. Київ); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку та права» (21 лютого 2024 р., м. Кременчук); II Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан та основні пріоритети розвитку економіки» (14 квітня м. Одеса); VI Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Integration of education, science and business in modern environment: summer debates» (1–2 серпня 2024 р., м. Дніпро); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Perspectives of contemporary science: theory and practice» (16–18 вересня 2024 р., м. Львів).

Публікації. Положення та висновки, сформульовані у дисертації, опубліковано в 40 наукових працях, серед яких: одноосібна монографія; 5 статей у наукових періодичних виданнях, які індексуються у наукометричних базах даних Scopus та/або Web of Science Core Collection; 18 статей у наукових фахових виданнях України; 2 статті у міжнародних виданнях; 14 наукових праць у збірниках за матеріалами конференцій, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (366 найменувань на 35 сторінках), 3 додатків, розміщених на 26 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 478 сторінок, із них основний текст – 395 сторінок, які містять 48 таблиць і 73 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційної роботи, сформульовано мету, завдання, предмет, об'єкт і методи дослідження, викладено наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено особистий внесок здобувача, дані про апробацію результатів дослідження та публікації.

У першому розділі «Теоретико-прикладні засади безпекової діяльності підприємств» уточнено понятійно-термінологічний апарат безпекової діяльності, сформовано методологічний базис безпекової діяльності підприємства та обґрунтовано науково-практичні засади управління безпековою діяльністю підприємства.

З'ясовано, що результативне провадження безпекової діяльності вимагає, через високу динамічність умов провадження, систематичного осучаснення, починаючи від базових засад, тобто фундаментальних позицій у вигляді понятійно-термінологічного апарату. З цією метою були переглянуті ті поняття, які визначають характер безпекової діяльності українських підприємств. Урахування наявних напрацювань щодо розуміння безпеки, починаючи з ранніх етапів пізнання людиною навколишнього світу, у поєднанні із сучасними умовами існування будь-якої соціально-економічної системи дали змогу пропонувати її сприйняття як стану, який досягається діями стосовно дестабілізуючих факторів (які виводять її зі стану рівноваги), з метою відновлення стійкості, зважаючи на необхідність подальшого розвитку та досягнення інтересів. Реально існуючий ієрархічний зв'язок, який дає змогу підприємству більш раціонально використовувати наявну ресурсну базу та протидіяти значному переліку зовнішніх загроз, став підставою для поглиблення розуміння економічної безпеки держави як стану економіки, за якого зберігається здатність здійснювати заходи з метою підтримання збалансованості й стійкості шляхом протидії дестабілізуючим факторам і створення умов для подальшого економічного розвитку й досягнення національних інтересів. Доведено, що остання позиція сформувалася на підставі узгодження інтересів держави, суспільства та громадян із підтриманням стійкості національної економіки та сприянням її розвитку. Обґрунтовано, що забезпечення безпеки на будь-якому рівні пов'язано із підтриманням її стійкості задля уникнення руйнування. Відтак запропоновано сприймати стійкість кожної економічної системи як її здатність зберігати цілісність попри зміни внутрішнього й зовнішнього середовища, завдяки покращенню структури та зв'язків між складовими, для підтримання динамічної рівноваги й досягнення поставлених цілей. Концентрація уваги на мікроекономічному рівні дала змогу розглянути економічну безпеку підприємства як стан, за якого, завдяки реалізації комплексу заходів, що відповідають цілям підприємства, параметрам функціонування й поточній ситуації у зовнішньому середовищі, спрямовані на захист корпоративних ресурсів й економічних інтересів, підтримується стійкість і стабільність фінансово-господарської діяльності зі створення умов для розвитку.

Домінування статичних ознак у понятті «економічна безпека підприємства» не повною мірою узгоджується із критично високою динамічністю умов функціонування українських підприємств. Ця обставина сприяла уточненню терміна «діяльність» як прояву психологічної і фізичної активності людини щодо створення прийнятних умов для свого існування через задоволення потреб і полягає у впливі на навколишнє середовище, що сприяє її власному розвитку. Виявлення горизонтальних і вертикальних зв'язків поміж усіх зазначених і поглиблених понять створило необхідне підґрунтя для подання безпекової діяльності підприємства як активності суб'єктів безпеки, зокрема шляхом взаємодії із зовнішніми суб'єктами безпеки, в досягненні й підтриманні економічної безпеки підприємства на необхідному для розвитку й реалізації економічних інтересів рівні завдяки недопущенню виникнення, протидії/адаптації й ліквідації дестабілізуючих факторів та сприянню повному використанню ринкових можливостей. Уточнення понятійно-термінологічного апарату стало основою для подальших розробок стосовно безпекової діяльності підприємств, які мають уже початкове відмінне змістове наповнення.

Установлено, що традиційним для українського безпекознавства стало зосередження уваги на виявленні факту наявності та суттєвості впливу дестабілізуючих факторів із наступним розглядом варіантів протидії та ліквідації негативних наслідків. Фактично йдеться про констатацію фактів без намагання зрозуміти природу таких змін, тобто вивчення механізмів трансформації підприємства як відкритої динамічної нелінійної соціально-економічної системи. Такий глибинний пошук можливий через дослідження й розуміння практики застосування законів синергетики в безпекознавстві, зокрема стосовно безпекової діяльності підприємства. Доведено важливість поєднання уже наявного досвіду застосування системного підходу із кращими практиками синергетичного, що реалізовано у вигляді методологічного базису безпекової діяльності (рис. 1).

Простежено генезис теорії управління з давніх часів і до сьогодення із виокремленням і характеристикою домінуючих чотирьох підходів («діяльнісний» – характеризує управління як специфічний вид діяльності, який потребує знань, досвіду та здатності координувати дії значної кількості осіб, поведінка яких визначається власними інтересами; «системний» – управління розглядається як система, що об'єднує керуючу та керовану підсистеми, а також містить керуючий вплив та зворотній зв'язок; «процесний» – послідовне здійснення змін задля досягнення визначених цілей; «соціально-психологічний» – результативність управління визначається соціально-психологічним станом суб'єкта управління та рівнем його взаємодії із об'єктом управління). Обґрунтовано необхідність тлумачення управління безпековою діяльністю як цілеспрямованого та організованого керуючого впливу (на основі застосування методів, засобів, технологій та наявних ресурсів) суб'єктів безпеки на внутрішні та зовнішні об'єкти з метою консолідації зусиль у досягненні цілей в сфері безпекової діяльності.

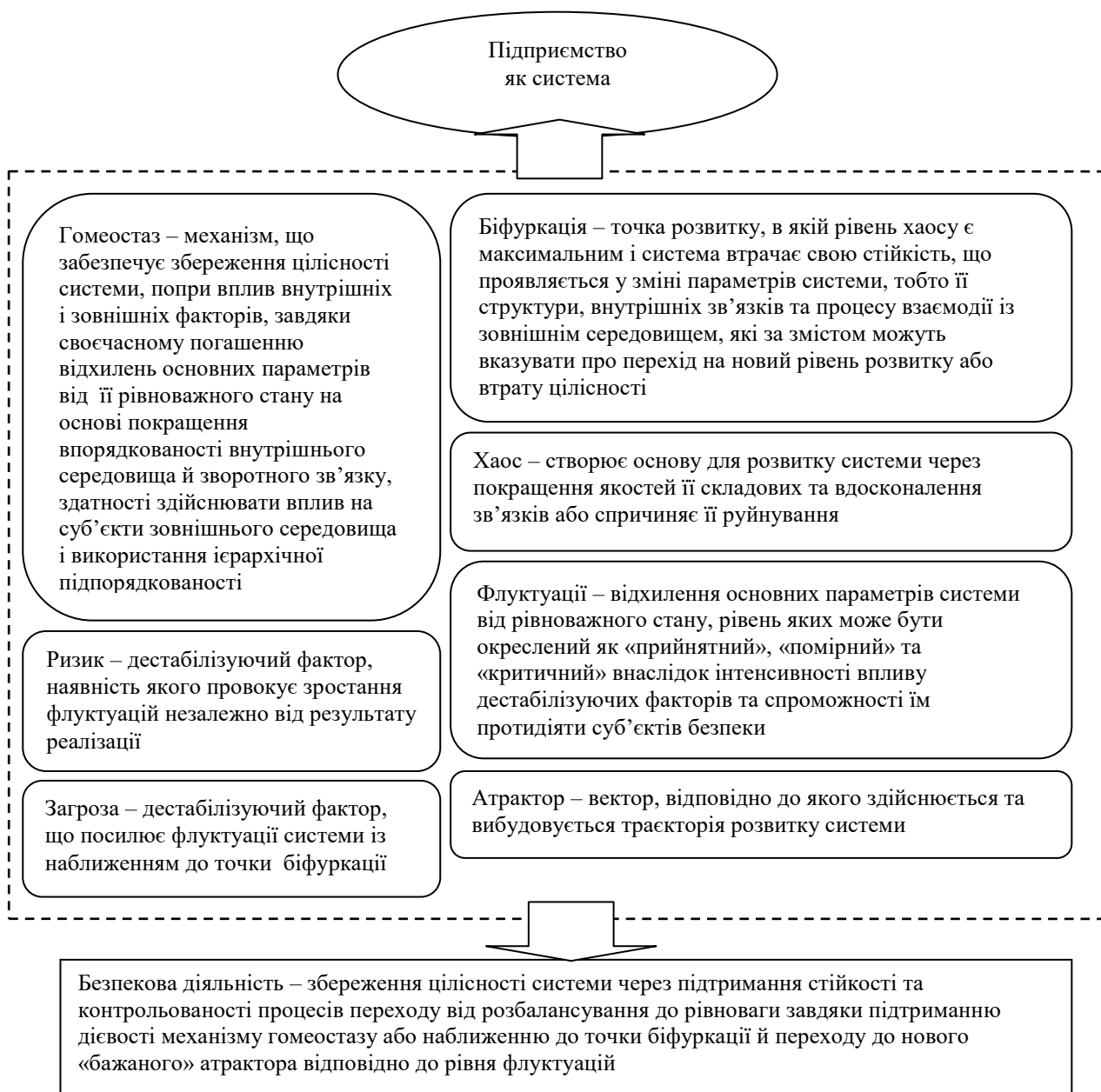

Рис. 1. Методологічний базис безпекової діяльності,
сформовано автором

Доведено, що дієвість управління безпековою діяльністю визначається його основою, тобто системою. Враховуючи вузьке (поєднання двох підсистем, тобто керуючої та керованої, шляхом застосування відповідного інструментарію з метою досягнення поставлених цілей) та широке (деталізація кожної підсистеми та приділення належної уваги процесним, організаційним і практичним питанням взаємодії) розуміння такої системи, увагу було зосереджено на технології, використання якої повинно передбачати реалізацію керуючого впливу, зокрема зважаючи на специфіку поточних умов діяльності українських підприємств. Установлено, що технологія управління безпековою діяльністю становить формалізовані знання стосовно вхідних потоків, поетапності впорядкованого виконання процесів у межах керуючого впливу на

об'єкти безпеки (за попередньо сформованого матеріально-технічного забезпечення, необхідного кваліфікаційного рівня суб'єктів безпеки та здатності ними застосувати певний інструментарій) та цільових орієнтирів у межах виконання завдань безпекової діяльності.

Розроблені науково-практичні засади управління безпековою діяльністю підприємства визначають порядок застосування певної технології відповідно до його стану в конкретний момент й орієнтовані на збереження її цілісності та створення умов для розвитку. Конкретизовано три рівні флуктуацій основних показників стану й функціонування підприємства, що є підставою для застосування іншої технології. «Прийнятний» рівень дає змогу перейти до застосування антисипативної технології, яка передбачає завчасне задіяння превентивних заходів щодо нових можливостей та внутрішніх і зовнішніх загроз на основі постійного моніторингу інформаційного поля, яке повинно бути сформовано для відстеження «слабких» сигналів, для підтримання динамічної рівноваги підприємства та покращення кількісно-якісних параметрів системи управління безпековою діяльністю. «Помірний» рівень є підставою для активізації адаптивної технології, що спрямована на стабілізацію ситуації шляхом унесення змін у систему управління щодо її пристосування до трансформацій у зовнішньому й внутрішньому середовищах та подальшого підтримання гнучкості в просуванні раніше вибраним атрактором. Антикризова технологія застосовується у випадку «критичного» рівня флуктуацій з метою погашення максимальних відхилень від рівноважного стану зі збереженням руху за попереднім атрактором, якщо такий відповідає цілям стратегії підприємства, а також контрольованого проходження точки біфуркації й переходу до «бажаного» атрактора із подальшою стабілізацією системи, для створення умов її розвитку.

У другому розділі «Методологічне підґрунтя безпекової діяльності торговельних підприємств» сформовано інформаційну платформу об'єктивних детермінантів реалізації безпекової діяльності торговельних підприємств, розроблено модель часової трансформації умов функціонування та засад здійснення безпекової діяльності торговельними підприємствами, удосконалено методологічні засади формування та розвитку системи управління безпековою діяльністю торговельних підприємств.

З'ясовано, що наявний досвід здійснення безпекової діяльності не повною мірою може бути застосований в умовах торговельних підприємств. Основною причиною цього є параметри функціонування підприємств оптової й роздрібною торгівлі, що відрізняються від інших (формування асортименту товарів, зважаючи на контингент споживачів та їх запити; тісний контакт із клієнтом, тобто фізично або в онлайн-форматі; потреба швидко реагувати на зміну ринкової ситуації через коливання попиту на товари під впливом значної кількості факторів; необхідність відстеження потреб і запитів споживачів із реалізацією комплексних програм просування товару; спроможність неперервного підтримання циклічності процесу купівлі-продажу із актуалізацією асортименту товарів; можливість надання послуг

високої якості, що неможливо без постійного розвитку людського капіталу; дієвість у конкурентній боротьбі за прихильність споживачів і лояльність постачальників), які видозмінюють активність суб'єктів безпеки.

Установлено факт скорочення частки товарів українського виробництва, що є наслідком як недостатньої конкурентоспроможності через технологічне відставання існуючого промислового комплексу, так і поточної орієнтації значної частини населення на задоволення потреб за рахунок дешевших, хоч і менш якісних, продуктів іноземного походження, що погіршує безпекову ситуацію для торговельних підприємств.

Визначено та, на основі об'єднання статистичних даних і напрацювань науковців, охарактеризовано зміст ключових детермінантів реалізації безпекової діяльності торговельними підприємствами. До таких детермінантів належать: зміни в національній економіці; купівельна спроможність споживачів, конкурентне середовище, електронна торгівля та людський капітал. Обґрунтовано, що кожному детермінанту потрібно сприймати як вихідну позицію для трансформації безпекової діяльності підприємства з метою підтримання актуальності параметрів відповідно до тенденцій у зовнішньому середовищі та внутрішніх процесах.

Уточнення характеру практичних дій щодо оцифрування, цифровізації та цифрової трансформації торговельних підприємств, як вимушений крок реагування на збільшення частки цифрової економіки, дало змогу класифікувати передумови розвитку електронної торгівлі за групами: технологічні зміни, економічні зміни та зміни інтересів споживачів. Порівняння основних параметрів торговельно-технологічного функціонування підприємств традиційної та електронної торгівлі поглибили розуміння нових реалій здійснення безпекової діяльності. Факт здійснення українськими підприємствами оцифрування, цифровізації та цифрової трансформації з різною інтенсивністю спричиняє індивідуальність у поєднанні традиційної й електронної торгівлі, що вимагає максимально гнучкого провадження безпекової діяльності зі спроможністю швидкої адаптації й здійснення кроків на випередження.

Виокремлено та критично охарактеризовано основні переваги та недоліки електронної торгівлі для українських підприємств із урахуванням таких домінуючих факторів, як COVID-19 та воєнні дії, що стало підставою для побудови моделі часової трансформації умов функціонування та засад здійснення безпекової діяльності (рис. 2). Посилаючись на те, що в Україні обмежена кількість підприємств, які дотримуються базових параметрів традиційної або електронної торгівлі, така модель є основою для планування й здійснення безпекових заходів відповідно до фактичних тенденцій та прогнозів поширення цифрової економіки.

Уточнено розуміння системи управління безпековою діяльністю торговельного підприємства (рис. 3).

Рис. 2. Модель часової трансформації умов функціонування та засад здійснення безпекової діяльності торговельними підприємствами

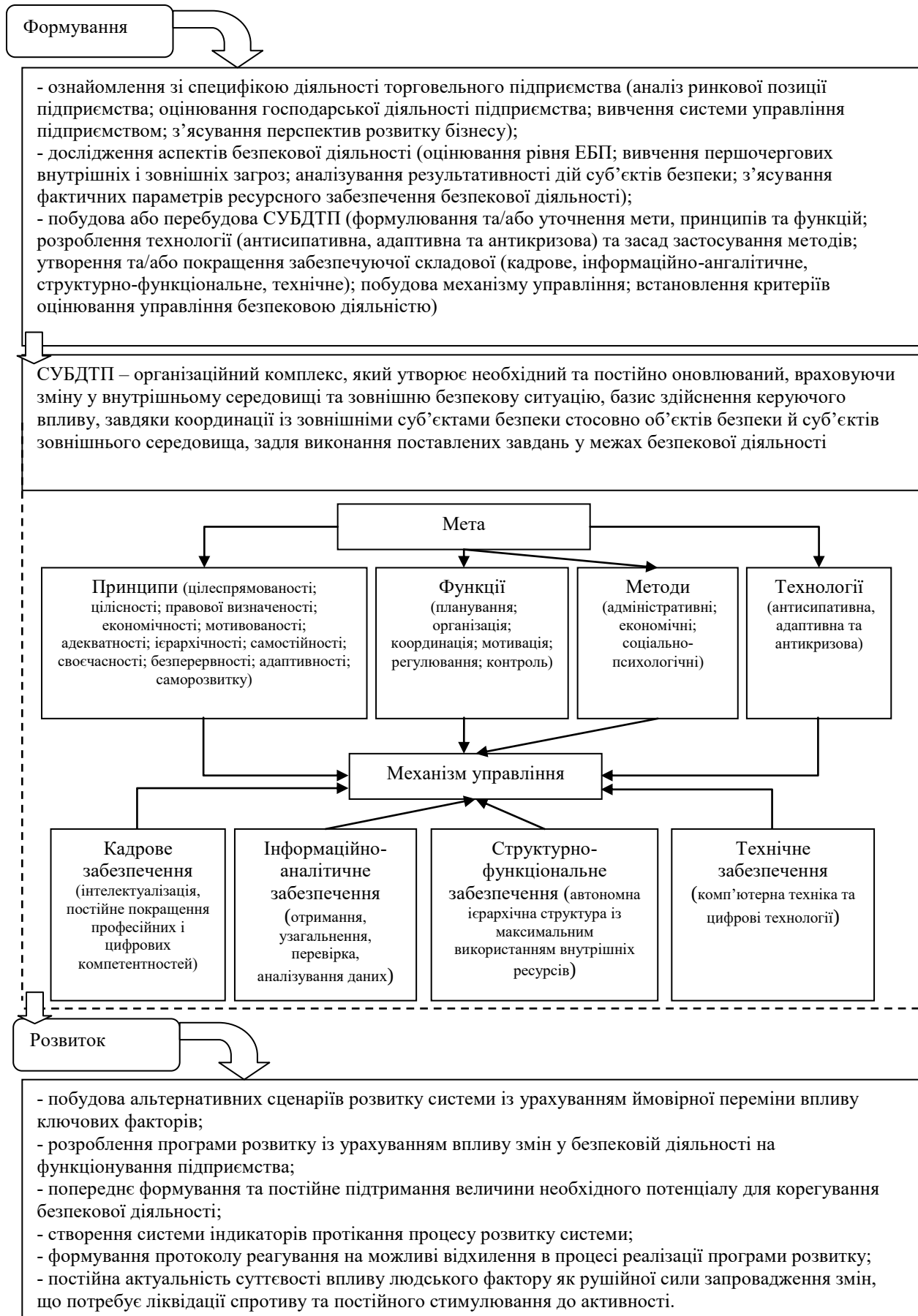

Рис. 3. Формування та розвиток системи управління безпековою діяльністю торговельного підприємства

Відмінність здійсненого позиціювання системи управління безпековою діяльністю торговельного підприємства полягає у визначенні зв'язків із складовими зовнішнього середовища, що провокує потребу перегляду засад здійснення керуючого впливу, в межах якого йдеться про синхронізацію дій із зовнішніми суб'єктами безпеки та врахування коливань в активності суб'єктів зовнішнього середовища, зокрема і в частині розширення меж цифрової економіки, для адекватного здійснення впливу з метою виявлення й використання нових можливостей для розвитку торговельного підприємства.

У межах запропонованих методологічних засад формування та розвитку системи управління безпековою діяльністю торговельних підприємств уточнено сутність кожної складової такої системи (мета, принципи, функції, методи, технології, механізм управління та складові забезпечення (кадрове, інформаційно-аналітичне, структурно-функціональне й технічне)) та визначено етапи побудови й розвитку, враховуючи фактичну ситуацію в національній економіці та світові тенденції у поширенні цифрової економіки.

У третьому розділі «Аналітико-діагностичні основи безпекової діяльності торговельних підприємств» проведено тенденційний аналіз діяльності торговельних підприємств як інформаційної основи їх безпекової діяльності, сформовано науково-практичний підхід до створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств і розроблено теоретико-практичний підхід до визначення важливості покращення інструментів обліково-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств.

Здійснений тенденційний аналіз основних параметрів функціонування підприємств оптової та роздрібної торгівлі дав змогу виявити такі факти: по-перше, більшість показників у 2010–2023 рр. характеризуються спільними тенденціями (в тому числі наявність кількох хвиль у зміні кількості підприємств: період 2010–2016 рр. відзначився скороченням, 2017–2019 рр. – характеризувався відновленням, але без досягнення рівня 2010-го, 2020–2022 рр. – черговий спад), спровокованими посиленням спеціалізації та концентрації, COVID-19 та воєнними діями; по-друге, серед суб'єктів господарювання, які здійснюють торговельну діяльність, частка підприємств є критично малою, тобто коливається у межах 10%, коли на ринку домінують фізичні особи-підприємці, що загалом змінює характер безпекової діяльності через високий рівень конкуренції з іншими учасниками ринку, значна кількість яких функціонує в межах «тіньової» економіки; по-третє, незмінне переважання у структурі частки малих підприємств – більше 90%; по-четверте, збереження кадрового потенціалу великими підприємствами як основи посилення їх конкурентних позицій і намагання малого бізнесу оптимізувати свої витрати за рахунок зменшення кількості працівників; по-п'яте, нижчий за середній по економіці рівень оплати праці безпосередньо негативно впливав на рівень кадрової безпеки та економічної безпеки загалом відповідних підприємств; по-шосте, диспропорція у регіональному розрізі та за типом місцевості (сільська та міська), що визначається концентрацією населення,

його платоспроможністю та динамікою будівництва житла й розвитку бізнесу; по-сьоме, незадовільні темпи створення складських приміщень і складів-холодильників із їх частковою втратою через воєнні дії.

За підсумками проведеного тенденційного аналізу сформовано інформаційну основу для безпекової діяльності торговельних підприємств, яка використана як підґрунтя для теоретичних і практичних розробок.

З'ясовано, що створені раніше системи інформаційного забезпечення управління підприємством, що передбачали узагальнення даних про результати його діяльності в минулому як підставу для аналізування ходу виконання стратегічних планів і внесення коректив, виявилися недостатньо ефективними в умовах виникнення й суттєвого впливу нових зовнішніх факторів. Прийняття управлінських рішень, за відсутності раніше набутого досвіду, відбувалося із значним запізненням, без належного обґрунтування, бачення етапності реалізації, встановлення орієнтирів щодо виконання та підстав для оцінювання результативності. Особливо складна ситуація виникла для торговельних підприємств, де активність споживачів, посередників, постачальників, виробників та інших учасників характеризувалася різноспрямованістю.

На підставі уточнення змістового наповнення понять «інформація» та «невизначеність» встановлено засади задоволення інформаційних потреб суб'єктів безпеки, в межах яких зосереджено увагу на двох ключових моментах: створення фільтрів, які дають змогу розподіляти усе наповнення інформаційного простору на цінну інформацію й інформаційний шум, та встановлення критеріїв, які забезпечують якість й адресність інформаційних ресурсів, які використовуються для розроблення, прийняття, виконання, контролю й внесення коректив в управлінські рішення. Проведена деталізація джерел інформації стала підставою твердження про важливість інформаційного забезпечення безпекової діяльності, яке доцільно сприймати як систему, складовими якої є інформаційні ресурси, технології, засоби й програмне забезпечення, яка орієнтована на отримання, узагальнення, опрацювання, адресне спрямування й зберігання інформації, котра, відповідаючи інформаційним потребам суб'єктів безпеки, визначає характер і динаміку змін у внутрішніх процесах та середовища функціонування підприємства, що слугує основою прийняття та реалізації управлінських рішень.

Здійснено структурування системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств із виокремленням і розглядом підгруп інформаційної та аналітичної складових, а також обґрунтуванням доцільного дотримання пріоритетів щодо інформації з різних джерел, не обмежуючись лише внутрішніми процесами, акцентуванням уваги на комплексі робіт із інформацією, тобто від отримання і до передачі в інформаційну базу, аргументуванням, що усі дії повинні здійснюватися відповідно і завдяки завчасно розробленому забезпеченню. Уточнено зміст обліково-аналітичного забезпечення безпекової діяльності як системи, яка, на основі поєднання підсистем обліку, аудиту та аналізу, дозволяє створювати інформаційне підґрунтя для активності суб'єктів безпеки стосовно змін, що

документально фіксуються стосовно внутрішніх процесів та у взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища.

Сформовано науково-практичний підхід до створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств, який, враховуючи типізацію бізнес-процесів торговельного підприємства, базові принципи (системності, цілеспрямованості, цілісності, адресності) та специфічні функції (організаційна, комунікативна, аналітична, прогнозна), передбачає виконання організаційного й функціонального етапів (рис. 4), які, завдяки високій деталізації окремих заходів, сприяють максимально повному задоволенню інформаційних потреб суб'єктів безпеки в умовах кожного торговельного підприємства.

Визначено, що необхідний для обґрунтованого прийняття суб'єктами безпеки кожного управлінського рішення рівень обліково-аналітичного забезпечення може бути досягнуто шляхом пріоритетного застосування певних інструментів (складові підсистем обліково-аналітичного забезпечення).

У межах розробленого теоретико-практичного підходу застосовано метод багатокритеріального оцінювання альтернатив із урахуванням специфіки безпекової діяльності торговельного підприємства в умовах поточної безпекової ситуації, що дало змогу здійснити оцінювання та отримати об'єктивні результати (табл.).

Таблиця

Оцінка інструментів досягнення необхідного рівня обліково-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельного підприємства

Показник	Міра важливості інструментів								
	обліку			аудиту			аналізу		
	оперативний (статистичний)	фінансовий	управлінський	попередній (ретроспективний)	постійний (запобіжний)	стратегічний	оперативний (поточний)	фінансовий	управлінський (стратегічний)
Значення функції корисності	0,617	0,094	0,288	0,622	0,228	0,149	0,319	0,589	0,091

Результати вказують на необхідність покращення оперативного (статистичного) обліку, попереднього (ретроспективного) аналізу та фінансового аудиту, що в сукупності має уможливити: оперативне отримання якісної інформації як підстави для планування, виконання й контролювання безпекових заходів; накопичування, зберігання та захист інформаційних ресурсів; покращення інформаційного обміну між лінійними підрозділами та суб'єктами безпеки, а також зовнішніми суб'єктами безпеки.

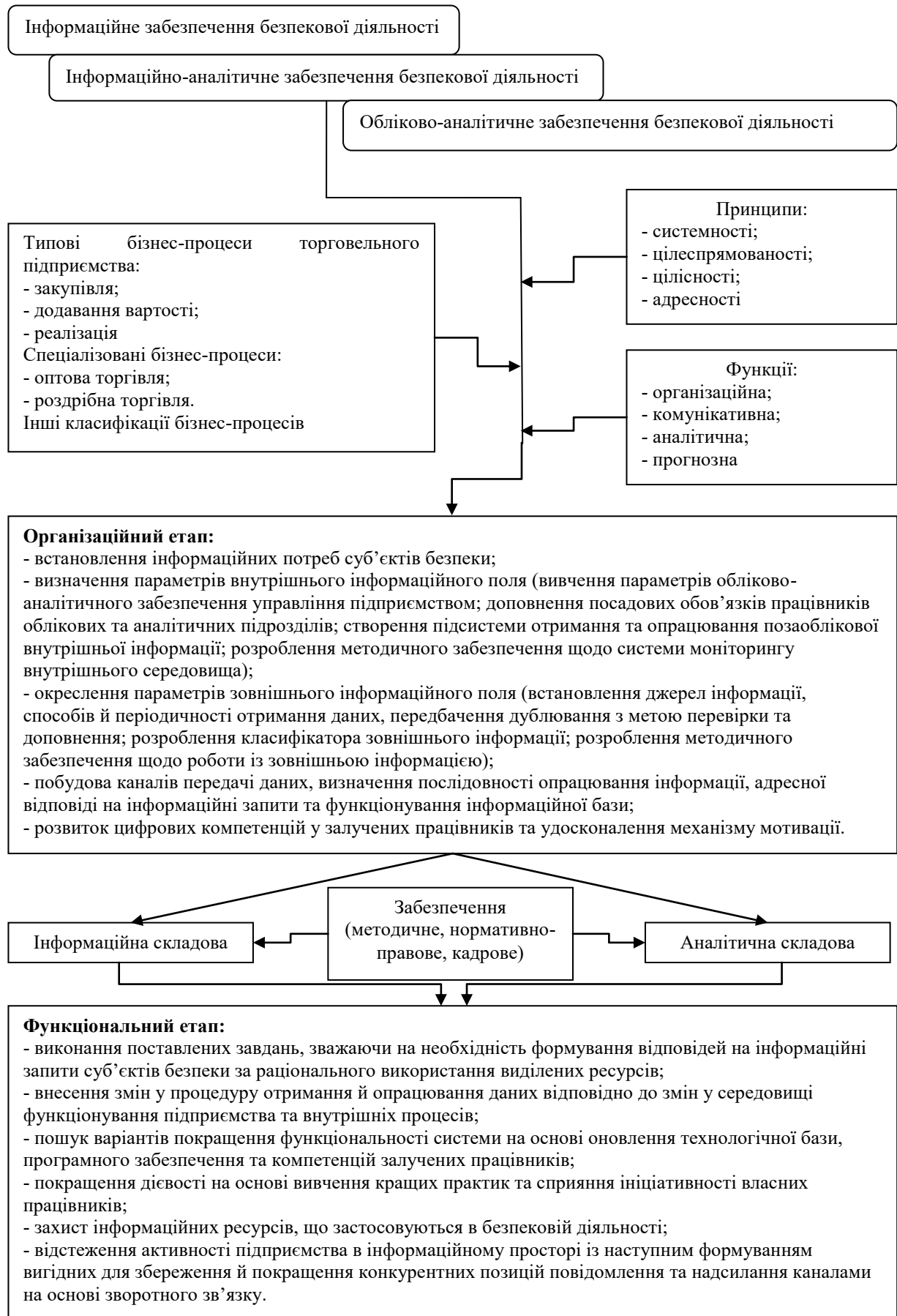

Рис. 4. Етапність створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств

У четвертому розділі «Теоретико-методичні положення управління безпековою діяльністю торговельних підприємств» розроблено технологію оцінювання результативності безпекової діяльності торговельного підприємства, удосконалено організаційно-економічний механізм управління безпековою діяльністю торговельних підприємств та сформовано науково-методичні засади оцінювання забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств.

Запропоновано технологію оцінювання результативності безпекової діяльності торговельного підприємства, яка передбачає визначення одиничних і групових показників для характеристики дієвості механізмів безпекової діяльності, якості системи управління безпековою діяльністю та ефективності активності суб'єктів безпеки з наступним розрахунком інтегрального показника (рис. 5).

Практичне застосування технології оцінювання результативності безпекової діяльності здійснено в умовах шести торговельних підприємств, більшість із яких провадять оптову й роздрібну торгівлю. Сформовано шкалу оцінювання («низький» (0,0–0,33), «прийнятний» (0,34–0,66) та «високий» (0,67–1,0)). Досліджуваний період 2021–2023 рр. характеризувався послідовним домінуючим впливом COVID-19 та військової агресії Російської Федерації, що відображено в рівні й динаміці одиничних індикаторів, групових та інтегрального показників (рис. 6). Відповідно до задіяної шкали стосовно усіх підприємств фіксується зниження, але простежується як часткове відновлення після 2022-го (ПП «Троянда Захід» і ПрАТ «Запоріжжюпторг»), так і відсутність поступу (інші підприємства).

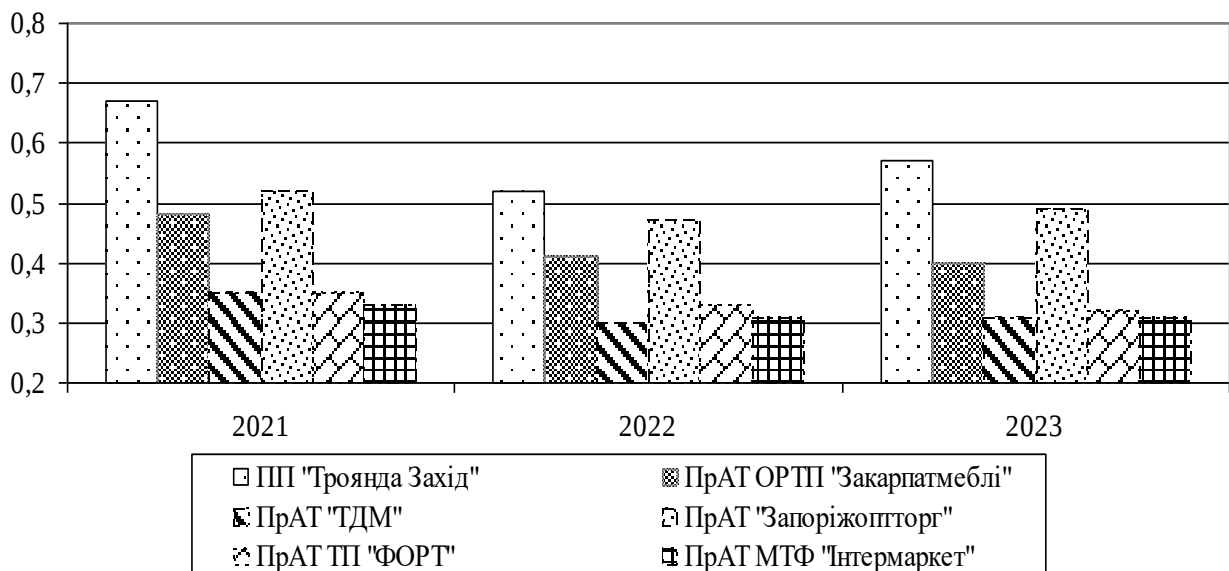

Рис. 6. Результати розрахунку інтегральних показників результативності безпекової діяльності торговельних підприємств

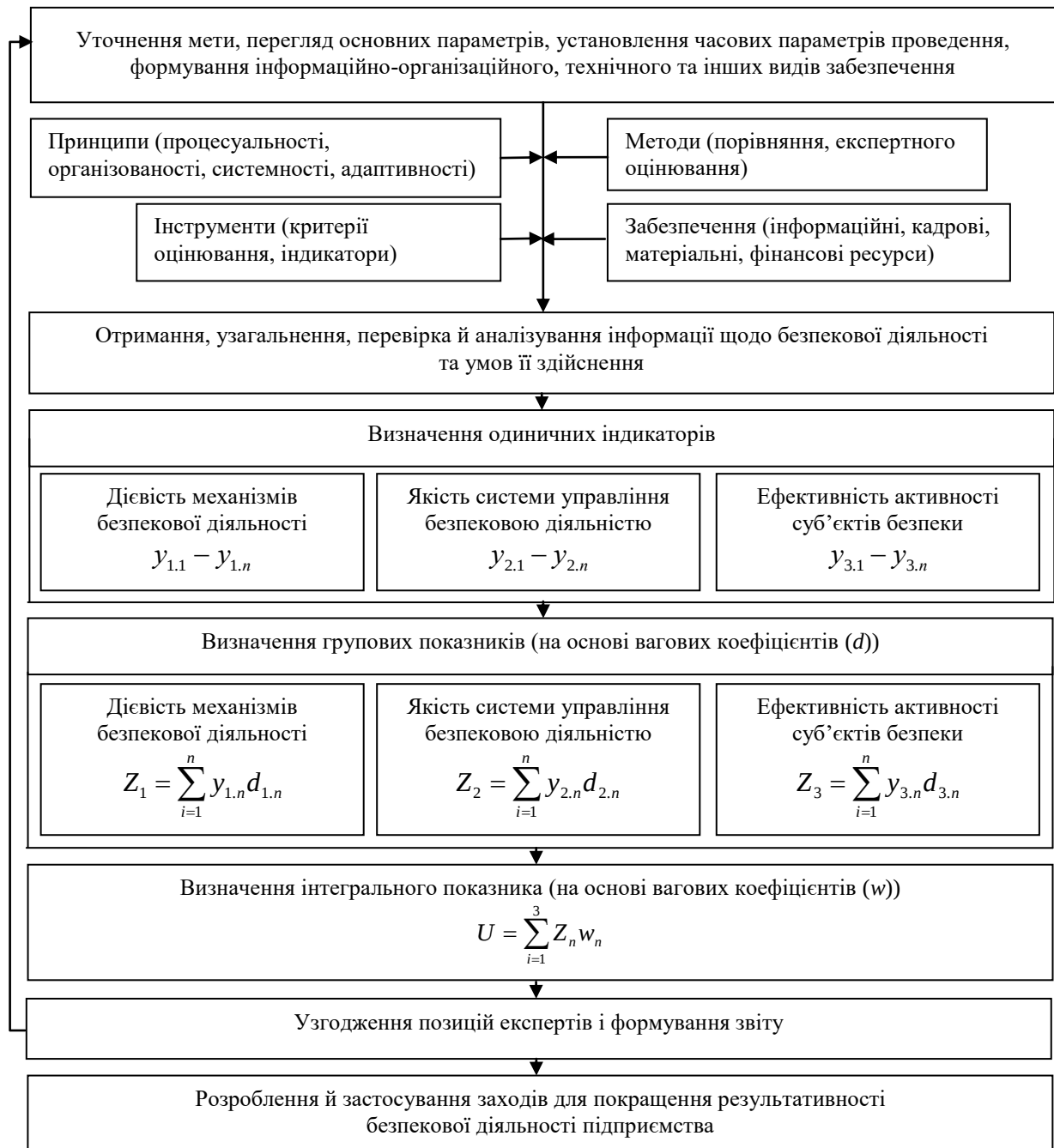

Рис. 5. Технологія оцінювання результативності безпекової діяльності торговельного підприємства

На підставі проведених розрахунків встановлено, що в умовах більшості досліджуваних торговельних підприємств суб'єкти безпеки не були здатні реагувати на швидку зміну безпекової ситуації. Встановлено фактичні низькі значення за такими первинними індикаторами, як «раціональність використання внутрішніх резервів» і «підконтрольність використання ресурсної основи», що вказує на необхідність перегляду засад провадження безпекової діяльності.

За результатами уточнення суті таких базових понять, як «механізм», «організаційний механізм» та «економічний механізм», доведено необхідність застосування у безпековій діяльності організаційно-економічного механізму,

який утворює поєднання на постійній основі комплексу актуальних на певний момент методів, способів, форм та інструментів задля здійснення впливу на організаційну і економічну складові системи управління, відповідно до тенденцій зміни внутрішніх і зовнішніх факторів з метою досягнення поставлених цілей. Структуровано та визначено засади створення й застосування відповідного механізму в умовах торговельних підприємств (рис. 7).

Практичне застосування розробленого механізму спрямовано на досягнення вищої чіткості структуризації завдань із делегуванням функцій персоналу лінійних підрозділів задля ефективнішого використання наявного безпекового потенціалу із гнучким реагуванням на зміну безпекової ситуації.

Застосовано метод BOCR для оцінювання ресурсного забезпечення безпекової діяльності в умовах великих, середніх і малих підприємств оптової й роздрібної торгівлі та електронної торгівлі із виділенням кадрового, інформаційно-аналітичного, структурно-функціонального та технічного забезпечення (рис. 8).

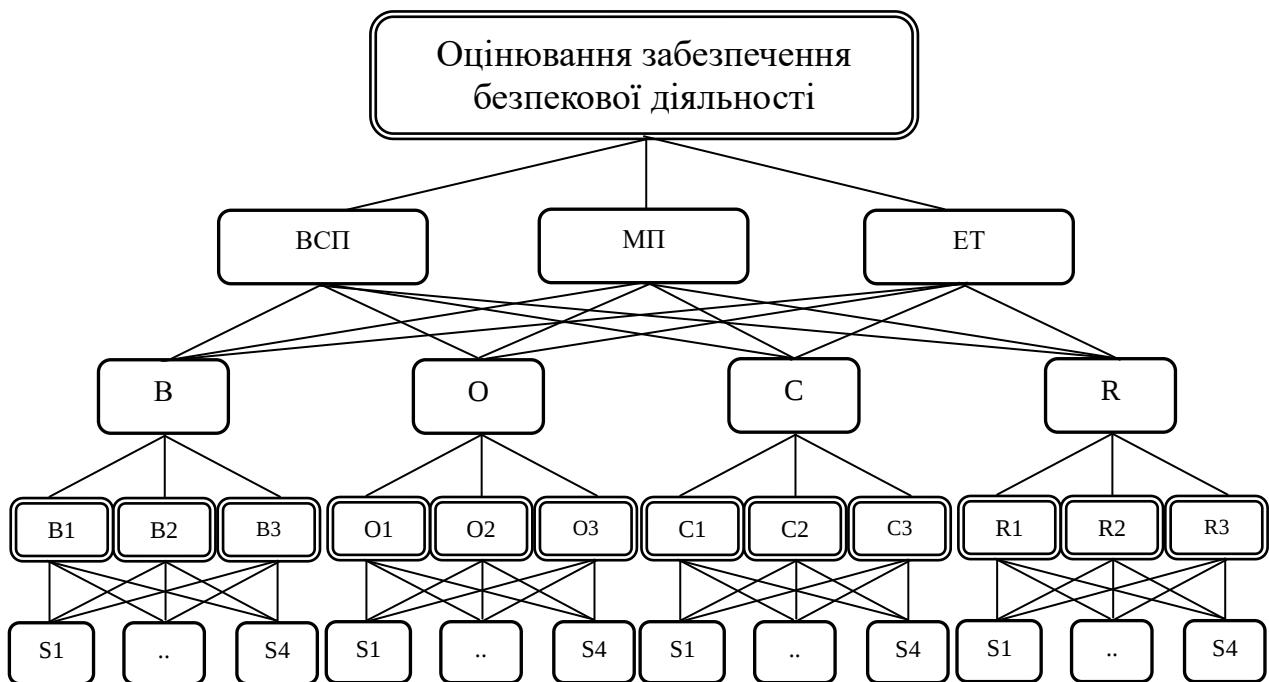

Рис. 8. Ієрархічна модель BOCR-оцінки забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств

де великі, середні (ВСП) і малі (МП) підприємства оптової та роздрібної торгівлі та електронна торгівля (ЕТ); переваги (Benefits), можливості (Opportunities), витрати (Costs) і ризики (Risks); B1 – оптимізація кількості працівників; B2 – відмінності в структурі та структурних зрушеннях; B3 – відмінність у динаміці обсягів традиційної та електронної торгівлі; O1 – зменшення кількості торговельних підприємств; O2 – посилення концентрації й соціалізації; O3 – диспропорція в діяльності у регіональному розрізі та за типом місцевості; C1 – високий рівень конкуренції; C2 – збереження кадрового потенціалу; C3 – темпи створення складських приміщень; R1 – зменшення частки товарів вітчизняного виробництва; R2 – зменшення купівельної спроможності населення; R3 – незадовільні фінансові результати; S1 – кадрове забезпечення; S2 – інформаційно-аналітичне забезпечення; S3 – структурно-функціональне забезпечення; S4 – технічне забезпечення.

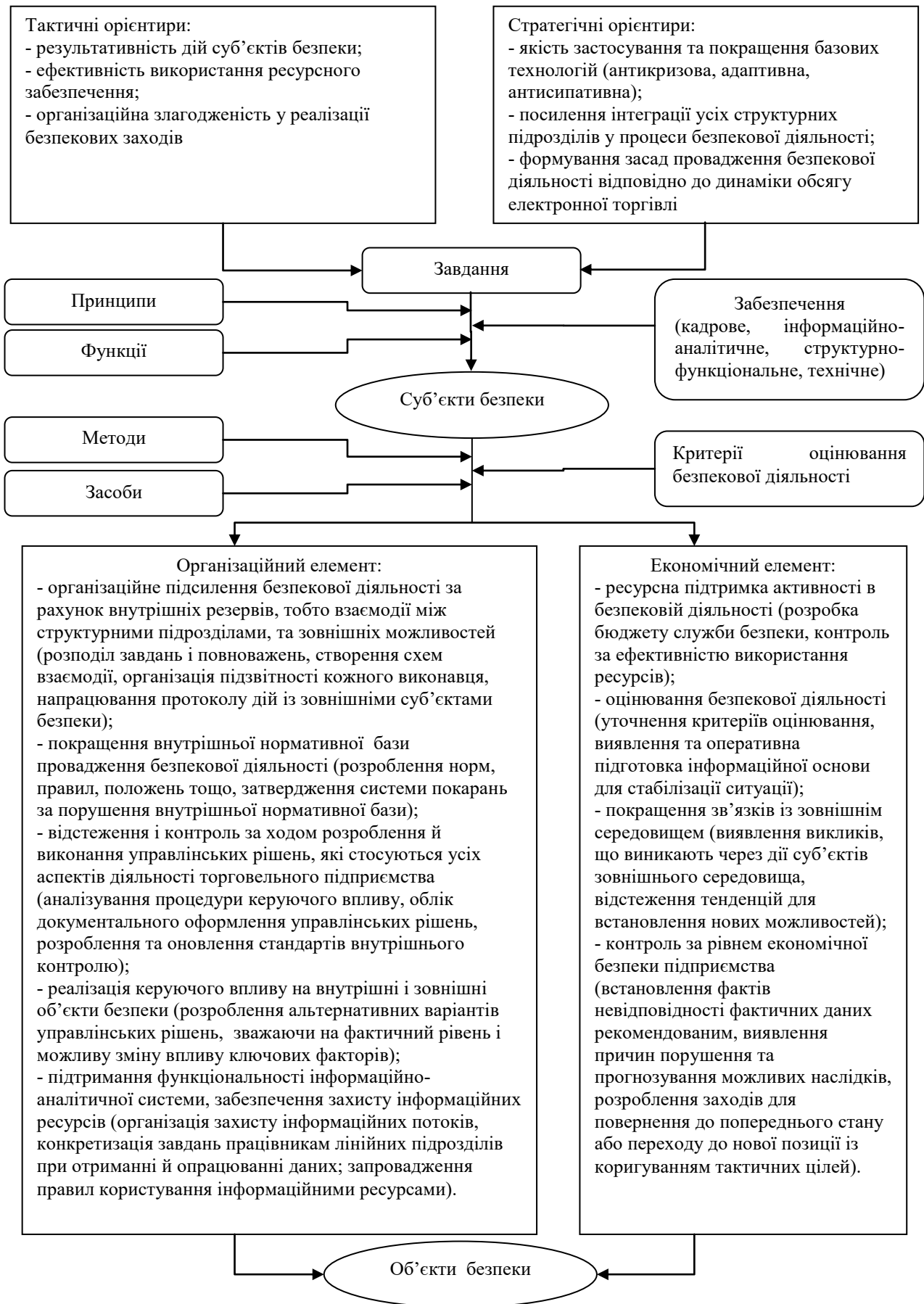

Рис. 7. Складові організаційно-економічного механізму управління безпековою діяльністю торговельних підприємств

Розроблені науково-методичні засади оцінювання визначили порядок здійснення розрахунків, результати яких продемонстрували найбільшу вагомість інформаційно-аналітичного забезпечення порівняно з іншими за позитивними аспектами (можливості, що виникають), але він є таким, що вимагає більших витрат і створює найбільші ризики. Результати багатокритеріального аналізу є підставою для корегування підсистеми забезпечення управління безпековою діяльністю з метою створення умов для вищої результативності дій суб'єктів безпеки.

У п'ятому розділі «Методологічне забезпечення інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств» поглиблено теоретико-методологічне підґрунтя інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства, розроблено соціально-економічний механізм мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств, сформовано методологічний підхід до оцінювання ефективності механізму мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства.

Обґрунтовано, що інтелектуалізація безпекової діяльності є вимушеним і динамічним процесом через систематичну зміну безпекової ситуації за складно прогнозованою траєкторією, а також у наслідок технологічного поступу, що спричиняє зміну засад провадження торговельної діяльності. З'ясування та поглиблення розуміння термінів «інтелект» та «інтелектуалізація» дали змогу сформулювати бачення щодо інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств (рис. 9).

Рис. 9. Теоретичне підґрунтя моделювання інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств

Застосовано метод функціонального моделювання IDEF0 для побудови декомпозицій I та II порядку моделі інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства (рис. 10). Отримані результати демонструють хід виконання заходів, спрямованих на систематичне відстеження відповідності інтелектуального рівня учасників безпекового процесу завданням, які вони повинні виконувати, задля подальшого розроблення програми інтелектуалізації, яка має включати кадрові зміни, коригування мотиваційного механізму, створення сприятливих умов для генерування нових знань і технологічного оновлення. Використано переваги методу IDEF0 для демонстрації можливості широкого практичного впровадження розробленого теоретико-методологічного підґрунтя за рахунок поєднання високого рівня деталізації із спроможністю швидкої й нетрудомісткої адаптації теоретичної розробки до параметрів безпекової діяльності певного торговельного підприємства.

Розроблено соціально-економічний механізм мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства (рис. 11), в основу якого покладено зміст базових інтересів учасників безпекового процесу й підприємства та етапність виконання заходів, які спрямовані, з огляду на обґрунтований перелік принципів, функцій, засобів й забезпечення, на посилення самомотивації й мотивації до обміну знаннями. Уточнено засади застосування основних методів стимулювання на підставі деталізації основних варіантів групування, зважаючи на характер безпекової діяльності торговельних підприємств. Доведено важливість підтримання індивідуальності в застосуванні стимулів задля їх відповідності внутрішнім мотивам кожного учасника безпекового процесу та необхідність у комбінації різних форм матеріально й нематеріального стимулювання з метою генерування та поширення нових знань із подальшим широким застосуванням у безпековій діяльності торговельного підприємства.

Обґрунтовано, що ефективність мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства значною мірою залежить від оперативності отримання зворотної інформації. Розроблено методологічний підхід, який, на підставі методології формування комплексних оцінок, передбачає послідовне виконання низки процедур: узагальнення оцінок за групами методів стимулювання, оцінка ефекту від застосування агрегованих методів і розрахунок інтегрального показника (рис. 12), що характеризує ефективність механізму мотивування в цілому й методів стимулювання в його складі (1).

$$R = 1Q_1 + 2Q_2 + 3Q_3 + 4Q_4 + 5Q_5, \quad (1)$$

де R – інтегральний показник оцінки ефективності соціально-економічного механізму мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств;

Q_n – результат оцінок за групами методів стимулювання.

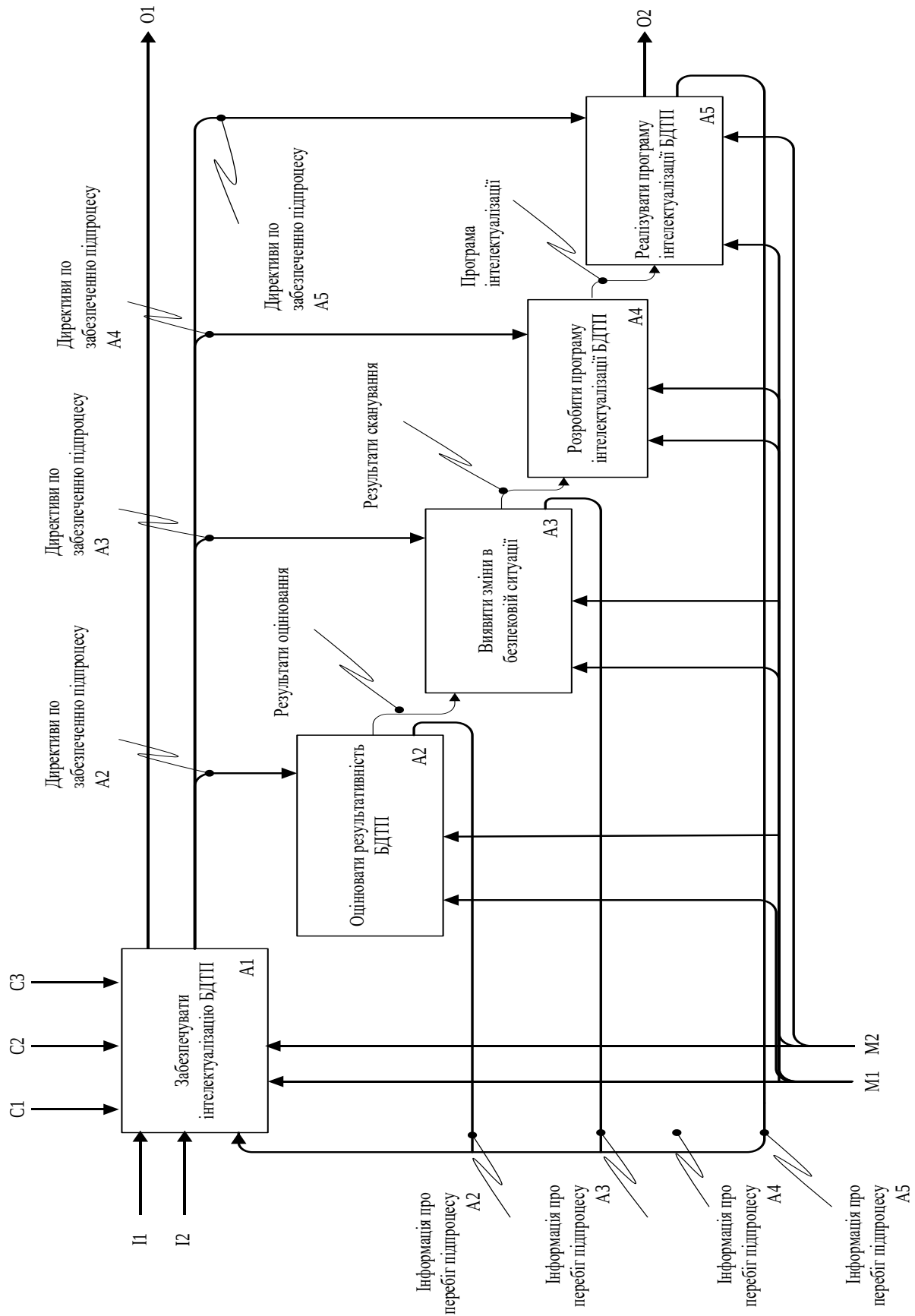

Рис. 10. Декомпозиція I порядку контекстної діаграми моделі IDEF0 інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства

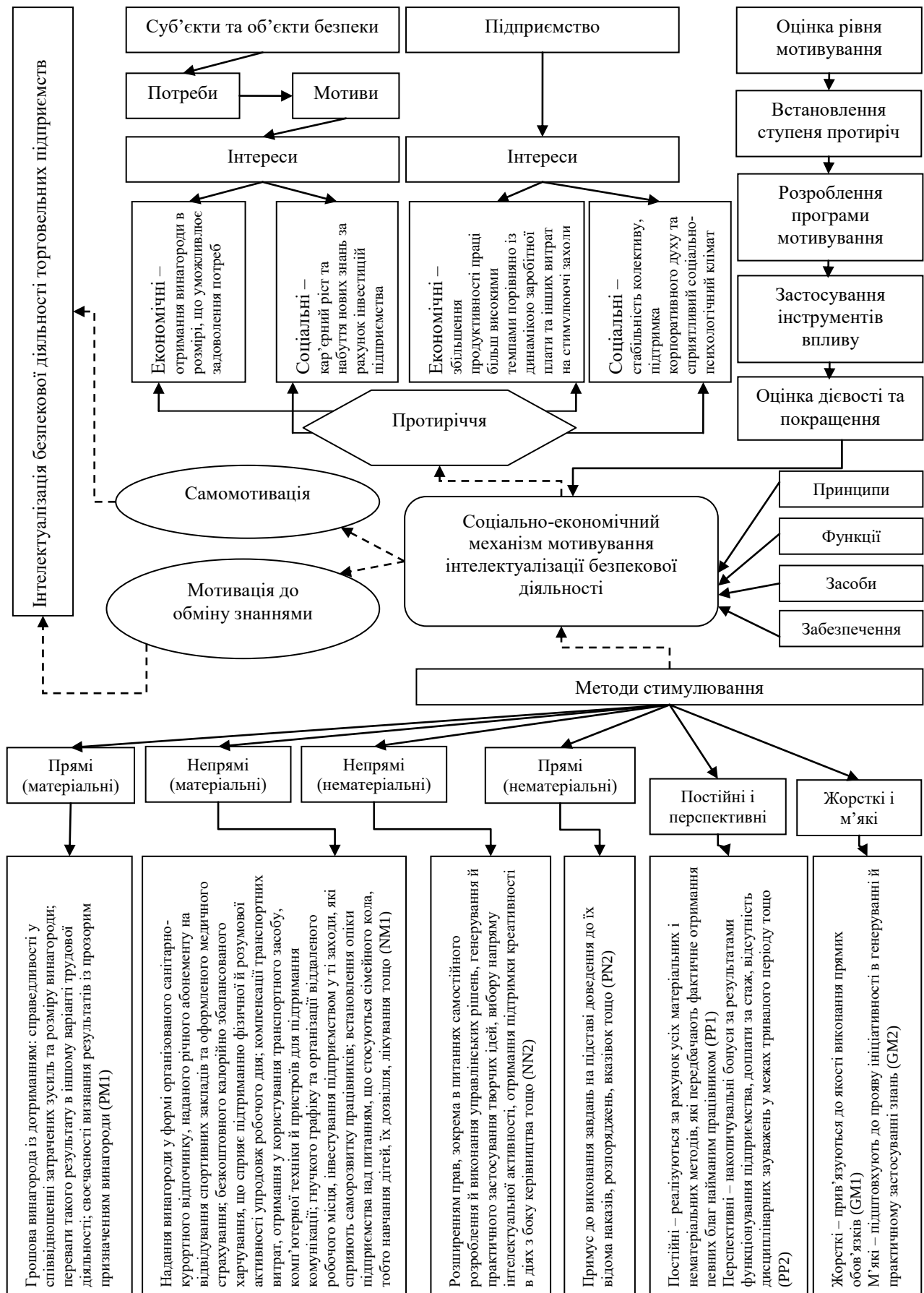

Рис. 11. Модель соціально-економічного механізму мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств

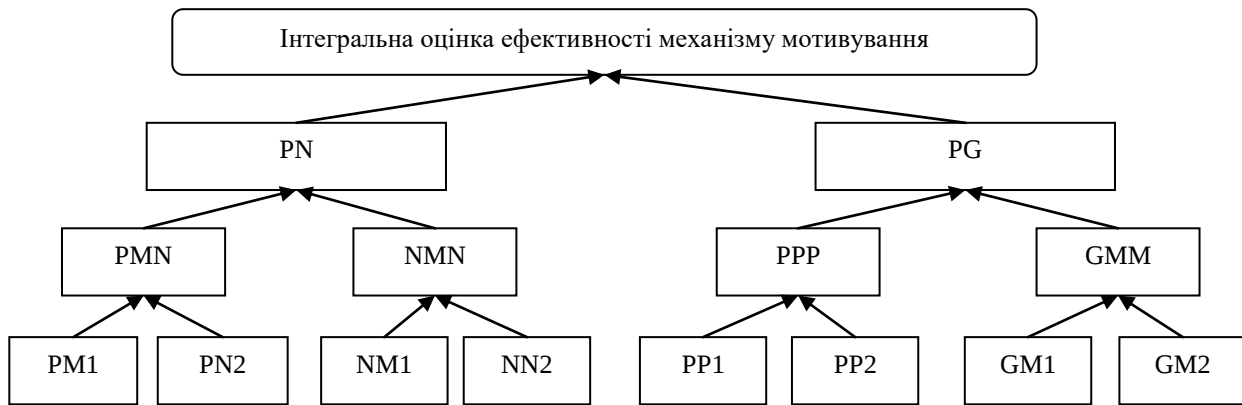

Рис. 12. Дерево оцінки ефективності механізму мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств, умовні позначення прив'язні до методів стимулювання (рис. 11)

Здійснено практичне застосування сформованого методологічного підходу в умовах ПП «Троянда Захід». Отримані результати (2), відповідно до розробленої шкали оцінювання (1 – «мінімальна»; 2 – «низька»; 3 – «середня»; 4 – «висока»; 5 – «максимальна»), стали підґрунтям для висновку про прийнятну ефективність існуючого соціально-економічного механізму мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності вказаного торговельного підприємства.

$$R = 1 \times 0 + 2 \times 0,01 + 3 \times 0,09 + 4 \times 0,90 + 5 \times 0 = 3,89. \quad (2)$$

Застосування сформованого методологічного підходу до оцінювання ефективності механізму мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства дало змогу створити необхідне інформаційне підґрунтя для уточнення (коригування) тактики й стратегії подальшої співпраці з усіма учасниками безпекового процесу.

ВИСНОВКИ

У дисертації теоретично узагальнено і по-новому вирішено науково-практичну проблему, що відображено у розробці теоретико-методологічних засад безпекової діяльності торговельних підприємств, та обґрунтовано практичні рекомендації щодо їх застосування.

Основні наукові та прикладні результати роботи авторки, рекомендації з наукового і практичного їх використання полягають у такому.

1. Узагальнено та уточнено зміст окремих дефініцій, що утворюють понятійно-термінологічний апарат безпекової діяльності, зокрема: «безпека», «економічна безпека держави», «національні інтереси», «стійкість економічної системи», «економічна безпека підприємства» та «діяльність».

Результати здійсненого аналізу гносеологічних основ забезпечення безпеки, у поєднанні із відстеженням тенденцій щодо провадження безпекової діяльності, де ключовими аспектами стають активні дії не лише стосовно

внутрішніх процесів кожної соціально-економічної системи, а й спроможність адаптуватися та за можливості впливати на об'єкти зовнішнього середовища з метою вжиття заходів на випередження щодо дестабілізуючих факторів та досягнення лідерства у використанні нових можливостей, забезпечили осучаснення теоретичних засад і розширення горизонтів активності під час забезпечення економічної безпеки підприємства.

2. Здійснено поєднання системного та синергетичного підходів для розроблення методологічного базису безпекової діяльності підприємства. Поглиблено розуміння гомеостазу, який в умовах підвищеної динамічності змін середовища виконує роль механізму, що уможливорює підтримання стійкості підприємства. Уточнено суть біфуркації, хаосу, флуктуації та атракторів, які через наявність та вплив ризиків і загроз визначають стан й характеризують тенденції в розвитку підприємства. Обґрунтовано, що активність суб'єктів безпеки має бути спрямована на збереження цілісності системи через підтримання стійкості та контрольованості процесів переходу від хаосу до рівноваги завдяки підтриманню дієвості механізму гомеостазу або наближення до точки біфуркації й переходу до нового «бажаного» атрактора відповідно до рівня флуктуацій.

3. Сформовано науково-практичні засади управління безпековою діяльністю підприємства, в основу яких покладено авторське розуміння цілеспрямованого та організованого керуючого впливу стосовно об'єктів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, що може бути реалізовано виключно на підставі постійного відстеження суттєвості змін в основних показниках економічної безпеки підприємства задля подальшого розроблення й виконання своєчасних та адекватних за суттєвістю безпекових заходів. Уточнено змістове наповнення терміна «технологія управління безпековою діяльністю» з конкретизацією умов застосування, якими визначено рівень флуктуації («прийнятний», «помірний» та «критичний») однієї із трьох базових технологій, тобто антисипативної, адаптивної або антикризової, задля збереження підконтрольності процесів, стабілізації ситуації та переходу на наступний вищий рівень розвитку відповідно до трансформацій в умовах ведення бізнесу.

4. Визначено та охарактеризовано процеси, які тривають в умовах українських торговельних підприємств під впливом збільшення частки цифрової економіки. Окреслено зміст процесів оцифрування, цифровізації та цифрової трансформації, які відзначають інтенсивність переходу від моделі традиційної торгівлі до електронної. Уточнено передумови розвитку електронної торгівлі через конкретизацію технологічних й економічних змін і зміни інтересів споживачів. Здійснено порівняння основних параметрів торговельно-технологічного процесу функціонування підприємств традиційної та електронної торгівлі. Розроблено модель часової трансформації, яка, характеризуючи переваги й недоліки трансформаційних процесів для торговельних підприємств, оновлює перелік завдань для суб'єктів безпеки через необхідність своєчасної ліквідації нових ризиків і загроз та створення

сприятливих безпекових умов для використання нових можливостей, які утворюються в ході збільшення активності в інформаційному середовищі.

5. Розвинуто понятійний апарат безпекової діяльності торговельного підприємства шляхом уточнення засад формування та структури відповідної системи управління, зокрема в частині встановлення зв'язків із складовими зовнішнього середовища, через перегляд параметрів здійснення керуючого впливу, який повинен передбачати синхронізацію дій із зовнішніми суб'єктами безпеки, в тому числі через посилення тенденцій поширення електронної торгівлі. Деталізовано усі складові такої системи управління, зважаючи на цільову спрямованість безпекової діяльності та специфіку функціонування підприємств оптової й роздрібною торгівлі. Розроблено методологічні засади формування й розвитку системи управління безпекою діяльністю торговельного підприємства, які визначають порядок формування, функціонування й розвитку такої системи, відштовхуючись від необхідності цілісного бачення усіх процесів для здатності гнучко реагувати й вносити корективи в активність суб'єктів безпеки відповідно до актуальних на кожен момент завдань.

6. Доведено, що створені раніше системи інформаційного забезпечення управління підприємством, що передбачали узагальнення даних про результати його діяльності в минулому як підставу для аналізування ходу виконання стратегічних планів і внесення коректив, виявилися недостатньо ефективними в умовах появи й суттєвого впливу нових зовнішніх факторів. COVID-19 та військова агресія визначили нові умови для результативного провадження безпекової діяльності торговельних підприємств. Визначено засади задоволення інформаційних потреб суб'єктів безпеки, зокрема у створенні фільтрів, які дають змогу розподіляти усе наповнення інформаційного простору на цінну інформацію й інформаційний шум, та встановленні критеріїв, які забезпечують якість й адресність інформаційних ресурсів, котрі використовуються для розроблення, прийняття, виконання, контролю й внесення коректив в управлінські рішення. Сформовано науково-практичний підхід до створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств, який, завдяки врахування типових і спеціалізованих бізнес-процесів торговельного підприємства, передбачає виконання організаційного й функціонального етапу змін, результатом чого є більш якісне задоволення інформаційних потреб суб'єктів безпеки.

7. Обґрунтовано, що обліково-аналітичне забезпечення створює інформаційне підґрунтя для проведення суб'єктами безпеки певних змін у відповідних внутрішніх процесах та у взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища, що документально фіксуються. Завдяки застосуванню методу багатокритеріального оцінювання альтернатив, доведено, що підтримання результативного відгуку на інформаційні запити суб'єктів безпеки вимагає першочергового покращення засад здійснення таких складових обліково-аналітичного забезпечення, як оперативний (статистичний) облік, попередній (ретроспективний) аудит і фінансовий аналіз.

8. Визначено, що основою для здійснення безпекової діяльності є інформація, зокрема щодо поточних і проміжних результатів виконання безпекових заходів, стану й поступу в розвитку системи управління та відповідності внутрішнім процесам і зовнішнім змінам. Розроблено технологію оцінювання результативності безпекової діяльності торговельного підприємства, яка дає змогу визначити одиничні індикатори із наступним розрахунком групових та інтегрального показника, які в сукупності надають вичерпну інформацію за трьома параметрами: дієвість механізмів безпекової діяльності, якість системи управління безпековою діяльністю та ефективність активності суб'єктів безпеки. Проведена апробація у шести підприємств оптової та роздрібної торгівлі дає змогу стверджувати про низьку раціональність використання внутрішніх резервів і слабку підконтрольність використання ресурсної основи, що є підставою для перегляду засад провадження безпекової діяльності.

9. Поглиблено теоретичні розробки щодо змісту понять «механізм», «економічний механізм», «організаційний механізм», що, із урахуванням особливостей здійснення безпекової діяльності в умовах торговельних підприємств, дало змогу сформулювати бачення організаційно-економічного механізму безпекової діяльності торговельного підприємства. Визначено засади побудови та забезпечення дієвості (шляхом установлення факторів, вимог, принципів і функцій) такого механізму з формуванням переліку пріоритетних заходів, які, будучи об'єднані в організаційну та економічну складові, створюють упорядкованість у досягненні тактичних і стратегічних орієнтирів.

10. З'ясовано, що хід виконання безпекових заходів визначається їх ресурсною основою, зокрема кількістю та якістю кадрового, інформаційно-аналітичного, структурно-функціонального й технічного забезпечення. Застосування методу BOCR дозволило визначити пріоритетність формування окремих видів забезпечення, спираючись на масштаби і особливості організації бізнесу торговельних підприємств відповідно до комплексу критеріїв (Benefits, Costs, Opportunities та Risks). Завдяки сформованим науково-методичним засадам оцінювання забезпечення безпекової діяльності отримано результати, які засвідчили необхідність приділення найбільшої уваги питанням формування й раціональності використання інформаційно-аналітичного забезпечення через ймовірність утворення додаткових можливостей з одночасно вищим рівнем витрат і виникненням нових ризиків.

11. Визначено зниження результативності використання раніше сформованих інструментів для виконання безпекових заходів через їх невідповідність поточним умовам функціонування торговельних підприємств, зокрема розширення практики електронної торгівлі, військової, політичної й соціальної нестабільності тощо. Обґрунтовано, що осучаснення практики здійснення безпекової діяльності в умовах кожного окремого торговельного підприємства можливе шляхом інтелектуалізації, яка повинна передбачати посилення інтелектуальної активності учасників безпекового процесу за рахунок реалізації комплексу заходів, які уможливлюють розвиток розумових

здібностей з метою генерування й ефективного застосування знань, а також покращення технологічного базису. В межах розробленого теоретико-методичного підґрунтя застосовано метод IDEF0, що дало змогу розробити декомпозиції I та II порядку, які визначають етапність і спрямованість основних заходів у межах інтелектуалізації, дотримання яких в умовах торговельних підприємств сприяє підтримці економічної безпеки на необхідному для розвитку й реалізації економічних інтересів рівні.

12. Обґрунтовано, що для підвищення інтелектуальної активності учасників безпекового процесу застосування виключно традиційного підходу щодо матеріального стимулювання не є достатньо результативним. Визначено й доведено існування протиріч між економічними й соціальними інтересами суб'єктів й об'єктів безпеки та підприємства. З'ясовано важливість сприяння самомотивації для генерування нових знань і мотивації до обміну знаннями для розширення кола учасників застосування кращих практик. Розроблено соціально-економічний механізм, який забезпечує гнучке комбінаційне застосування різних методів стимулювання, відповідно до внутрішніх мотивів кожного учасника та цільового спрямування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства.

13. З'ясовано проблемні моменти мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності в умовах торговельних підприємств, що стало підставою для розроблення методологічного підходу з метою ліквідації недоліків і забезпечення вищої цільової спрямованості у застосуванні широкого переліку стимулів. Узагальнення оцінок експертів за групами методів стимулювання, що реалізуються в умовах діючого торговельного підприємства, з наступним оцінюванням ефекту від застосування агрегованих методів й розрахунку інтегрального показника, зважаючи на позиції розробленої шкали, продемонструвало високу ефективність діючого соціально-економічного механізму мотивування та стало інформаційною основою для уточнення (коригування) тактики й стратегії у застосуванні методів стимулювання стосовно усіх учасників безпекового процесу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Монографія

1. Равлінко З. П. Безпекова діяльність торговельних підприємств: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Львів : «Растр-7», 2024. 344 с.

Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Scopus та/або Web of Science Core Collection

2. Melnyk S., Chabaniuk O., Ravlinko Z., Petrukha N., Bodnariuk O. Formation of a security environment for personnel management of socio-economic systems before and during the war: legal aspect. *Cuestiones Políticas*. 2023. Vol. 41.

No 78. P. 493–503. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/40619>. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4178.34>.

Особистий внесок здобувачки: визначено та охарактеризовано засади формування безпечного середовища для інтелектуальної активності працівників.

3. Ravlinko Z., Shliakhetko V., Motorniuk U., Petrukha N., Pawera R. Formation, development and use of human capital: aspects of personnel security in a military conflict. *International Journal of Services, Economics and Management*. 2023. Vol. 14, No 4. P. 452–466. DOI: 10.1504/IJSEM.2023.134125.

Особистий внесок здобувачки: окреслено новітні загрози, які виникли через воєнні дії і вагомо впливають на економічну безпеку підприємства, зокрема процес формування й використання його в умовах людського капіталу.

4. Melnyk S., Ravlinko Z., Petrukha N., Mokhonko G., Ohirko O. Project Management for Ensuring Sustainable Development of the Socio-Economic System: a Case of Integral Assessment. *Review of Economics and Finance*. 2023. Vol. 21. No 1. P. 2287–2296. URL: <https://refpress.org/ref-vol21-a245/>

Особистий внесок здобувачки: обґрунтовано необхідність реалізації програми інтелектуалізації задля забезпечення кадрової безпеки підприємства на більшій якійсному рівні.

5. Melnyk S., Ravlinko Z., Bilous S., Berest I., Kokhan V. Security of human capital: negative factors, health care, problems of investment and loss in modern conditions of digitization. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. Is 72. P. 236–245. URL: <https://amazoniainvestiga.info/check/72/21-236-245.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.72.12.21>.

Особистий внесок здобувачки: встановлено перелік загроз і проведено моделювання їх впливу на людський капітал, стосовно особи та підприємства.

6. Melnyk S., Ravlinko Z., Shuprudko N., Pushak H., Havrylyshyn O. Security aspects of digital transformation and intellectualization of business. *Amazonia Investiga*. 2024. Vol. 13. Is. 74. P. 201–213. URL: <https://amazoniainvestiga.info/check/74/17-201-213.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.74.02.17>.

Особистий внесок здобувачки: застосовано метод IDEF0 для обґрунтування засад формування безпечних умов для цифрової трансформації й інтелектуалізації підприємства.

Статті в іноземних виданнях

7. Ravlinko Z. Organizational and legal aspects of ensuring intellectual and personnel security of trade enterprises. 2021. Issue 1 (5). P. 137–147. URL: <https://public.scnchub.com/palr/index.php/palr/article/view/168>. DOI: <https://doi.org/10.36690/2674-5216-2021-1-137>.

8. Ravlinko Z., Petrukha N., Terebukh M., Berest I., Baran I. Formation of digital competencies of personnel in the context of security aspects of the digital economy. *International journal of computer science and network security*. 2022. Vol. 22. No 11. P. 628–634. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202211/20221189.pdf. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.11.89>.

Особистий внесок здобувачки: розглянуто цифровізацію в ракурсі нових викликів для найманих працівників і підприємства, реагування на які потребує реалізації програми інтелектуалізації.

Статті у наукових фахових виданнях України

9. Равлінко З. П. Інтелектуально-кадрова складова економічної безпеки торговельного підприємства. *Ефективна економіка*. 2022. № 11. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/736/744>. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.11.26>.

10. Равлінко З. П. Інтелектуально-кадрова безпека торговельного підприємства: теоретичні засади забезпечення. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. № 2. С. 168–172. URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/86/82>. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.2-28>.

11. Равлінко З. П. Історико-еволюційна трансформація поняття «економічна безпека підприємства». *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2023. Вип. 1 (38). С. 57–61. URL: <http://www.easterneurope-bm.in.ua/index.php/vipusk-38-2023>. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.38-9>.

12. Равлінко З. П. Методичні засади безпекової діяльності підприємств у відповідності до системного підходу. *Причорноморські економічні студії*. 2023. Вип. 79. С. 119–123. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.79-17>.

13. Равлінко З. П. Теоретичні аспекти управління безпековою діяльністю підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2023. Вип. 80. С. 105–109. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.80-17>.

14. Равлінко З. П. Інформаційна платформа об'єктивних детермінантів реалізації безпекової діяльності в умовах торговельних підприємств. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. Вип. 2 (91). С. 69–74. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2023-2-9>.

15. Равлінко З. П. Трансформація умов функціонування та засад здійснення безпекової діяльності торговельних підприємств. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2023. Вип. 3 (92). С. 75–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2023-3-10>.

16. Равлінко З. П. Система управління безпековою діяльністю торговельного підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2023. Вип. 3 (40). С. 75–80. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.40-12>.

17. Мельник С. І., Равлінко З. П. Формування інформаційної основи безпекової діяльності торговельних підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2023. Вип. 83. С. 79–84. DOI: <https://doi.org/10.32782/bses.83-14>.

Особистий внесок здобувачки: розглянуто параметри однієї із багатьох точок зовнішнього інформаційного поля, яка передбачає ретельне відстеження змін у кількості учасників ринку задля встановлення тенденцій та на цій основі коригування стратегії розвитку підприємства.

18. Мельник С. І., Равлінко З. П., Дуфенюк О. М. Засади створення зовнішнього інформаційного поля безпекової діяльності торговельних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. URL:

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2866>
10.32782/2524-0072/2023-55-42.

DOI:

Особистий внесок здобувачки: обґрунтовано необхідність унесення змін у процес формування зовнішнього інформаційного поля, зокрема задля завчасного виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз.

19. Мельник С. І., Равлінко З. П., Дуфенюк О. М. Інформаційне забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств: теоретичні основи. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. Вип. 1 (10). С. 84–87. URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/305/291>. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.10-15>.

Особистий внесок здобувачки: обґрунтовано засади приведення наповнення інформаційного середовища функціонування підприємства до потреб суб'єктів безпеки через установа фільтрів і відокремлення інформаційного шуму.

20. Мельник С. І., Равлінко З. П., Дуфенюк О. М. Підґрунтя покращення інформаційного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2024. Вип. 1 (94). С. 82–87. URL: http://www.psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_94_2024_ukr/14.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2024-1-12>.

Особистий внесок здобувачки: з'ясовано умови задоволення інформаційних потреб суб'єктів безпеки, зокрема через зміни засад наповнення інформаційного середовища підприємства.

21. Равлінко З. П. Оцінювання результативності безпекової діяльності: технологія та практичне застосування в умовах торговельних підприємств. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. Вип. 2 (11). С. 35–40. URL: <http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/333/320>. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.11-5>.

22. Равлінко З. П. Технологія оцінювання результативності безпекової діяльності торговельного підприємства. *Бізнес-навігатор*. 2024. Вип. 2 (75). С. 119–123. URL: http://www.business-navigator.ks.ua/journals/2024/75_2024/22.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.75-20>.

23. Равлінко З. П. Структуризація організаційно-економічного механізму управління безпековою діяльністю торговельного підприємства. *Успіхи і досягнення*. 2024. Вип. 6 (6). С. 560–570. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/issue/archive>. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6\(6\)-560-570](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-6(6)-560-570).

24. Равлінко З. П. Засади створення організаційно-економічного механізму управління безпековою діяльністю торговельного підприємства. *Економіка та суспільство*. 2024. № 64. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4330/4256>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-116>.

25. Равлінко З. П. Інтелектуалізація безпекової діяльності торговельних підприємств. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2024. Вип. 3 (44). С. 64–68. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/44_2024/12.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/easterneurope.44-11>.

26. Равлінко З. П. Базові теоретичні засади інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2024. № 3 (133). С. 83–87. URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2024/3_2024/15.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2024-3-12>.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

27. Равлінко З. П. Загрози для інтелектуально-кадрової безпеки торговельного підприємства. *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні* : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25–27 листопада 2021 р.). Львів : УАД, 2021. С. 164–167.

28. Равлінко З. П. Безпекові аспекти діяльності торговельних підприємств. *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 24–26 листопада 2022 р.). Львів : УАД, 2022. С. 97–99.

29. Равлінко З. П. Економічна безпека підприємства: теоретичні основи забезпечення. *Modern research in world science* : матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 26–28 лютого 2023 р.). Львів : Sci-conf.com.ua, 2023. С. 922–925.

30. Равлінко З. П. Розвиток теоретичних засад безпекової діяльності підприємства. *Russia-Ukraine War: Consequences for the World* : 3rd International Scientific and Practical Internet Conference (с. Dnipro, 2–3 March 2023). Dnipro : FOR Marenichenko V. V., 2023. Р. 108–109.

31. Равлінко З. П. Управління безпековою діяльністю підприємства: теоретичний базис. *Сталий розвиток економіки, суспільства та підприємництва* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 27–28 квітня 2023 р.). Івано-Франківськ : Видавець Кошовий Б.-П. О., 2023. С. 155–158.

32. Равлінко З. П. Макроекономічна ситуація здійснення безпекової діяльності торговельних підприємств. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 25–27 травня 2023 р.). Львів : УАД, 2023. С. 87–89.

33. Равлінко З. П. Трансформація умов функціонування торговельних підприємств: безпекові аспекти. *Modern problems of science, education and society* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14–16 серпня 2023 р.). Київ : SPC Sci-conf.com.ua, 2023. С. 512–516.

34. Равлінко З. П. Система управління безпековою діяльністю: поняття та позиціонування в умовах торговельного підприємства. *Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики* : матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 вересня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 320–321.

35. Равлінко З. П. Практичні моменти розширення зовнішнього інформаційного поля безпекової діяльності торговельних підприємств. *Modern problems of science, education and society* : матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 6–8 листопада 2023 р.). Київ : SPC Sci-conf.com.ua, 2023. С. 1462–1465.

36. Равлінко З. П. Інформаційне підґрунтя безпекової діяльності торговельних підприємств. *Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні* : матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 23–25 листопада 2023 р.). Львів : УАД, 2023. С. 138–140.

37. Равлінко З. П. Засади інформаційного забезпечення безпекової діяльності підприємства. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку та права* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Кременчук, 21 лютого 2024 р.). Кременчук : ЦФЕНД, 2024. С. 18–19.

38. Равлінко З. П. Практичні аспекти оцінювання результативності безпекової діяльності торговельного підприємства. *Сучасний стан та основні пріоритети розвитку економіки* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 14 квітня 2024 р.). Одеса : Research Europe, 2024. С. 107–110.

39. Равлінко З. П. Організаційно-економічний механізм управління безпековою діяльністю торговельного підприємства: практичні аспекти реалізації. *Integration of education, science and business in modern environment: summer debates* : 6th International scientific and practical internet conference (м. Дніпро, 1–2 серпня 2024 р.). Дніпро : ФОП Мареніченко В. В., 2024. С. 231–233.

40. Равлінко З. П. Теоретичне підґрунтя інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств. *Perspectives of contemporary science: theory and practice* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 16–18 вересня 2024 р.). Львів : Sci-conf.com.ua, 2024. С. 727–729.

АНОТАЦІЯ

Равлінко З. П. Теоретико-методологічні засади безпекової діяльності торговельних підприємств. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності. – Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, Львів, 2025.

Дисертація присвячена розробленню концептуальних, теоретико-методологічних і методико-прикладних засад безпекової діяльності торговельних підприємств.

У науковій роботі уточнено понятійно-термінологічний апарат безпекової діяльності. Сформовано методологічний базис безпекової діяльності підприємства. Обґрунтовано науково-практичні засади управління безпековою діяльністю підприємства. Розроблено модель часової

трансформації умов функціонування та засад здійснення безпекової діяльності торговельними підприємствами. Удосконалено методологічні засади формування та розвитку системи управління безпековою діяльністю торговельних підприємств. Сформовано науково-практичний підхід до створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств. Запропоновано теоретико-практичний підхід визначення важливості покращення інструментів обліково-аналітичного забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств. Розроблено технологію оцінювання результативності безпекової діяльності торговельного підприємства. Удосконалено організаційно-економічний механізм управління безпековою діяльністю торговельних підприємств. Сформовано науково-методичні засади оцінювання забезпечення безпекової діяльності торговельних підприємств. Створено теоретико-методологічне підґрунтя інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства. Розроблено соціально-економічний механізм мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств. Сформовано методологічний підхід до оцінювання ефективності механізму мотивування інтелектуалізації безпекової діяльності торговельного підприємства.

Ключові слова: безпекова діяльність, торговельне підприємство, безпека, загроза, ризик, електронна торгівля, цифрова економіка, управління, інтелектуалізація, технологія оцінювання, соціально-економічний механізм.

ANNOTATION

Ravlinko Z. P. Theoretical and methodological principles of security activities of trade enterprises. – Manuscript.

Thesis for the degree of doctor of economic sciences in specialty 21.04.02 – Economic Security of the Subjects of Business Activity. – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Lviv, 2025.

The dissertation is devoted to the development of conceptual, theoretical-methodological and methodological-applied principles of security activities of trade enterprises.

The work clarified the conceptual and terminological apparatus of the study by clarifying the content and establishing the relationship between such basic concepts as "security", "economic security of the state", "national interests", "stability of the economic system", "economic security of the enterprise", "activity", which made it possible to develop the etymological-semantic component of the theoretical-methodological base of the security activity of trading enterprises. The methodological basis of the enterprise's security activities was formed on the basis of systemic and synergistic approaches, which forms the necessary basis for tracking and forecasting fluctuations that are the consequences of the materiality of the influence of destabilizing factors (risks and threats), establishing the moment of approaching the bifurcation point and developing the desired attractors, thanks to which the stability and controllability of processes is maintained and the integrity of

the enterprise as a system is preserved. The scientific and practical principles of managing the security activities of the enterprise are proposed, which, based on the results of determining the level of fluctuations of the main indicators of the enterprise's activity ("acceptable", "moderate", "critical"), involve the use of one of the technologies, i.e. "anticipatory", "adaptive" or "anti-crisis", which makes it possible to plan and implement security measures with maximum efficiency to counter threats and create conditions for using new opportunities that arise due to the high dynamism of the operating environment. A model of the temporal transformation of the conditions of operation and the principles of the implementation of security activities by trade enterprises was developed, which made it possible to specify the advantages and disadvantages of the growth of the share of electronic commerce and to create the necessary informational basis for progress in security activities. The methodological principles of the formation and development of the security activity management system of trade enterprises are proposed, which builds a holistic vision of the phasing of creation and development conditions in order to ensure the effective performance of the tasks assigned to security subjects. A scientific and practical approach to the creation of a system of information and analytical support for the security activities of trading enterprises has been developed, which involves clarifying the principles of satisfying the information needs of security entities and taking into account typical and specialized business processes of a trading enterprise, which became the basis for horizontal (informational and analytical component) and vertical (subsystem of a lower order – accounting and analytical support) structuring with the specification of the content of the organizational and functional stage of formation to simplify practical application in the conditions of any trade enterprise. A theoretical-practical approach to determining the importance of improving accounting and analytical support tools for the security of trading enterprises was formed, which made it possible, based on the initial conditions regarding the complete satisfaction of the information needs of security subjects and the specifics of the activities of trade enterprises, to determine those accounting and analytical support tools, that require maximum attention in improvement due to changes in resource provision and adjustment of the program for the development of security activities of the trading enterprise. A technology for evaluating the effectiveness of security activities of a trading enterprise has been developed, which creates the necessary information basis for monitoring the progress of security activities and developing operational, tactical and strategic measures to increase efficiency. An organizational and economic mechanism for managing the security activities of commercial enterprises has been formed, which provides for the exercise of managerial influence on security objects through the use of methods, methods, forms and tools relevant at a certain moment, which, when grouped in the form of an organizational and economic component, ensure effective implementation tasks assigned to security subjects. The scientific and methodical principles of assessing the security activities of trade enterprises were formed, which are based on the application of the BOCR method, which made it possible, based on the current security situation and the specifics of the functioning of trade enterprises

(regarding the scale of activity and the dominance of the traditional or electronic trade model), characterize personnel, information-analytical, structural-functional and technical support according to the established criteria (Benefits, Opportunities, Costs, Risks) regarding the priority for security subjects and the difficulty in meeting such needs and, based on this, to form an analytical basis for modernizing the principles of conducting security activities. The theoretical-methodological basis for the intellectualization of the security activity of a trading enterprise has been formed, which, thanks to the application of the IDEF0 functional modeling method, determines the content and phasing of the implementation of a set of measures that enable the development of mental abilities for the purpose of generating and effectively applying knowledge, as well as improving the technological base, which collectively contributes to the strengthening of the intellectual activity of the participants of the security process with their performance at a qualitatively higher level of tasks related to maintaining the economic security of the enterprise for the development and realization of economic interests. A socio-economic mechanism for motivating the intellectualization of the security activities of trade enterprises has been developed, which is focused on the elimination of contradictions in economic and social interests and stimulation (based on the use of a combination of material and non-material incentives in accordance with the internal motives of subjects and security objects) to self-motivation and motivation to exchange knowledge, which in general creates favorable conditions for updating the necessary knowledge of safety activities based on taking into account the actual needs and relevant motives of all participants in the safety process. A methodological approach to evaluating the effectiveness of the motivational mechanism for the intellectualization of the security activities of a trade enterprise has been formed, which serves as feedback, as a basis for clarifying (correcting) the tactics and strategy of applying stimulation methods in accordance with the real security situation.

Key words: security activity, trade enterprise, security, threat, risk, e-commerce, digital economy, management, intellectualization, evaluation technology, socio-economic mechanism.

Підписано до друку 08.01.2025 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 2,0.
Тираж 50 прим. Зам. № 01-25.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.